

ლალი ზაქარაძე

**გერმანული რომანტიზმი
და
ქართული რომანტიკოსები**

თბილისი 2008 Tbilisi

**შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
ფილოსოფიის დეპარტამენტი**

რედაქტორი

პროფესორი, დოქტორი თენგიზ ირემაძე

რეცენზენტები:

პროფესორი, დოქტორი გიორგი ბარამიძე

პროფესორი, დოქტორი რევაზ გორდეზიანი

Editor – Prof. Dr. Tengiz Iremadze

Reviewers:

Prof. Dr. Giorgi Baramidze

Prof. Dr. Revaz Gordeziani

**დაკაბადონება და ყდის დიზაინი
გიორგი ბაგრატიონი**

**ყდაზე გამოყენებულია: ნინა მხარეს – ნიკოლოზ ბარათაშვილის და ფრიდრიხ შლეგელის ხელნაწერები;
უკანა მხარეს – „რომანტიკოსთა კუნძული“, ინსპირაცია არნოლდ ბიოკლინის ნახატის მიხედვით.**

© ლალი ზაქარაძე, 2008

გამომცემლობა „ნეკერი“

ISBN 978-9941-404-17-7

სარჩევი

რედაქტორისაგან	4
ავტორისაგან	8
შესავალი	9
თავი I. გერმანული რომანტიზმი	15
თავი II. XVIII-XIX საუკუნეების საქართველოს სოციალურ-კულტურული გარემო	35
თავი III. ფილოსოფიური იდეები ქართულ რომანტიზმში	45
ა) ალექსანდრე ჭავჭავაძე	46
ბ) გრიგოლ ორბელიანი	63
გ) ნიკოლოზ ბარათაშვილი	78
დასკვნა	104
ლიტერატურის სია	107
პირთა საძიებელი	116
German Romanticism and Georgian Romanticists	125

რედაქტორისაგან

გერმანულმა რომანტიზმმა თვალსაჩინო კვალი გაავლო ევროპული აზროვნების ისტორიაში. მან შექმნა მთელი ეპოქა ლიტერატურულ-ფილოსოფიური კვლევებისა. რომანტიზმის კულტურული პროგრამა გარეგადამწვდომი აღმოჩნდა და მან XIX საუკუნის ქართულ ლიტერატურულ აზროვნებაზეც იქონია გავლენა. ქართული რომანტიზმის დიდი წარმომადგენლები – ალექსანდრე ჭავჭავაძე, გრიგოლ ორბელიანი და ნიკოლოზ ბარათაშვილი – იყვნენ ის მოაზროვნეები, რომლებმაც – პირდაპირ თუ ირიბად – გერმანული რომანტიზმის თეორეტიკოსთა და მათ წინამორბედთა შეხედულებები ნაყოფიერად აითვისეს და ქართულ ეროვნულ ნიადაგზე დაამკვიდრეს.

წინამდებარე წიგნის ავტორი – ლალი ზაქარაძე – გერმანული რომანტიზმის თეორეტიკოსთა კვალს ეძებს ქართველი რომანტიკოსების შემოქმედებაში და არცთუ უსაფუძვლოდ; ცნობილია, რომ დიდი ქართველი რომანტიკოსი პოეტი, გრიგოლ ორბელიანი იცნობდა გერმანული რომანტიზმის ერთ-ერთი ფუძემდებლის, ფრიდრიხ შლეგელის ლიტერატურულ-ესთეტიკურ კონცეფციას და თავის ნე-

რილებში მის შესახებ მსჯელობდა კიდეც. ამდენად, სავსებით გამართლებულია წინამდებარე ნაშრომის ავტორის მეთოდოლოგიური პოზიცია, როცა ის ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში არაერთგზის განხილულ პრობლემებს კვლავაც აქცევს ცხოველი განსჯის საგნად.

შეიძლება ითქვას, რომ ლალი ზაქარაძის ეს წიგნი ქართული რომანტიზმის კვლევის ერთ-ერთი წარმატებული მცდელობაა. ქართველი მკვლევარი – რომანტიზმის შესახებ არსებულ უახლოეს უცხოურ და ქართულ გამოკვლევებზე დაყრდნობით და მათი სათანადო ანალიზით (ზოგჯერ კრიტიკითაც) – თვალსაჩინოდაჩვენებს, რომ გერმანული რომანტიზმის თეორეტიკოსთა გავლენა ქართული რომანტიზმის ფორმირების პროცესში აშკარაა. ლალი ზაქარაძე არ ეთანხმება ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში გამოთქმულ იმ ეჭვს, რომ ქართული რომანტიზმის, როგორც ლიტერატურული მოვლენის შესახებ საუბარი სათუოა და არც იმ აზრს, რომ ქართულ რომანტიზმს ფილოსოფიური ძირები არ გააჩნია. წინამდებარე გამოკვლევაში ორივე ეს მოსაზრება საგულისხმო არგუმენტების მოშველიებითაა გაბათილებული.

წინამდებარე გამოკვლევის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ასპექტი სწორედ ისაა, რომ აქ ქართველ რომანტიკოსთა ფილოსოფიურ-ესთეტიკური მსოფლმხედველობის შესახებაა წარმოებული კვლევა-ძიება. ლალი ზაქარაძის დამაჯერებელი კვლევის შედეგად

ვრწმუნდებით, რომ დიდი ქართველი რომანტიკოსები ფილოსოფიურად ღრმად მოაზროვნე პოეტები იყვნენ. ქართველი მკვლევარი იზიარებს იმ პოზიციას, რომ ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორია დიდ ქართველ პოეტთა შემოქმედების დაწვრილებითი ანალიზის შედეგად უთუოდ მდიდრდება. ამდენად, ფილოსოფიური იდეების „შეჭრა“ ქართულ პოეზიაში და მათი პოეტური ფორმით გამოხატვა ისედაც მდიდარი ქართული ლიტერატურისთვის ილბლიანი აღმოჩნდა (იხ. წინამდებარე წიგნის შესავალი).

გფიქრობ, რომ წინამდებარე გამოკვლევა ქართული რომანტიკული აზროვნების – აქამდე უცნობ – მრავალ ახალ ასპექტს წარმოაჩენს. ქართველი მკვლევარი საინტერესო და ღრმა ფილოსოფიური განხილვის შედეგად საგულისხმო პარალელებს ავლებს რომანტიზმის გერმანულ და ქართულ ვერსიებს შორის, უფრო მეტიც, აჩვენებს, რომ ქართული რომანტიზმის შესახებ საუბარი მხოლოდ იმდენადაა გამართლებული, რამდენადაც ის მოწყვეტილი არ იყო ევროპული რომანტიზმის მთლიანი კონტექსტიდან.

წინამდებარე გამოკვლევა საინტერესო იქნება გერმანული და ქართული რომანტიზმით დაინტერესებული მკითხველისთვის. ის აქამდე გადაუჭრელ თეორიულ პრობლემებს ახლებურად აშუქებს, ზოგიერთ მათგანს დამაჯერებლად გადაჭრის კიდეც! მრავალი ახალი კითხვა წამოიჭრება ამ ნაშრომის გაცნობის შემდეგ, რაც კვლევას ახალი გზების ძიე-

ბისკენ უბიძგებს. ამ გამოკვლევის ერთ-ერთი ღირ-
სებაც სწორედ ესაა! ფილოსოფია ხომ იმითაა უნი-
ნარესად საინტერესო, რომ ის ნაცნობში უცნობს
ეძიებს, უცნობში კი უკვე ნაცნობის იდუმალ ხატებს
აღმოაჩენს!

თენგიზ ირემაძე

ქ. თბილისი, 27 აგვისტო, 2008 წელი

ავტორისაგან

წინამდებარე წიგნს ქვესათაურად ფილოსოფიისა და პოეზიის დიალოგს დავარქმევდი. რომანტიზმის მსოფლმხედველობის ფორმირებაც სწორედ პოეზიისა და ფილოსოფიის წარმატებული დიალოგის შედეგია. ამგვარი დიალოგი ყველა ეპოქისათვის მიმზიდველი რჩება.

რომანტიზმი იმითაცაა საინტერესო, რომ ის ინტერკულტურული მოვლენა აღმოჩნდა. მისი მთავარი ღირსება ღიაობა იყო. გერმანული რომანტიკული სკოლის გავლენა დიდ ქართველ რომანტიკოსებზე ამის თვალსაჩინო მაგალითია.

ვეცადეთ, რომ გერმანული რომანტიზმის გავლენა ქართველ რომანტიკოსებზე იმანენტურად, ანუ მათი ეპოქის სულიდან გამომდინარე გვეკვლია: მოვიშველიეთ თვით გერმანელ რომანტიკოსთა სკოლის გამოჩენილი წარმომადგენლების თეორიული კონცეფციები და მათი ანალიზის მეშვეობით ქართული რომანტიზმის თავისებურებები გამოკვეთეთ.

სიმბოლურია, რომ ამ წიგნზე მუშაობის პერიოდი პოლიტიკურად – იმავე მიზეზებით – ისევე დაძაბული აღმოჩნდა, როგორც დიდ ქართველ რომანტიკოსთა უიღბლო ეპოქა. აქ, ამდენად, თითქოს, ორი დრო გაერთიანდა...

რომანტიკოსებისთვისაც ხომ უცხო არ იყო წარსულისა და მომავლის ანმყოში გაერთიანება...

ლალა ზაქარაძე

ქ. თბილისი, 25 აგვისტო, 2008 წელი

1. შესავალი

ფილოსოფიური იდეების „შეჭრა“ პოეზიაში, ფილოსოფიური იდეების პოეტური ფორმით გამოხატვა მსოფლიო ლიტერატურისათვის უცხო არ არის. ამ მხრივ გამონაკლისი არც ქართული ლიტერატურაა. „ვეფხისტყაოსნისა“ და „დავითიანის“ პოეზიის სიღრმე ამის თვალსაჩინო მაგალითია. ფილოსოფიურად მოაზროვნე პოეტები იყვნენ ქართველი რომანტიკოსებიც – ალექსანდრე ჭავჭავაძე, გრიგოლ ორბელიანი, ნიკოლოზ ბარათაშვილი. თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ XIX საუკუნის ქართული ლიტერატურა კავშირში იყო ევროპულ ლიტერატურულ და ფილოსოფიურ ტრადიციებთან, მაშინ ძალზე საინტერესო მოვლენაა ქართული რომანტიზმი და მისი ფილოსოფიური ძირების კვლევა.

ქართულ რომანტიზმს ღრმა მსოფლმხედველობრივი ფესვები აქვს, რის საფუძველზეც ქართველმა რომანტიკოსებმა შეიმუშავეს საკუთარი პოზიცია თანადროულობაში მიმდინარე მოვლენების მიმართ. ქართულ რომანტიზმში კარგად ჩანს ეპოქის სული და ეპოქისმიერი პრობლემები. გარდა იმისა, რომ ქართულ რომანტიზმში ასახულია ზოგადრომანტიკული მსოფლ-

მხედველობის ძირითადი ტენდენციები, ამასთან ერთად გვაქვს ცდაც იმისა, რომ იმდონდელი საქართველოს პოლიტიკური გეზის სამართლიანობა და სისწორე იქნეს შეფასებული. სოციალური ურთიერთობების მანკიერი მხარეების ჩვენებით, ისინი ცდილობდნენ გარკვეული ქმედითი გავლენის მოხდენას საზოგადოებრივ აზრზე. ქართველი რომანტიკოსების წინაშე მწვავედ იდგა ეროვნული საკითხი, სამშობლოს უბედობით შეწუხებულნი, მსჯელობდნენ და სათანადო გზებს ეძებდნენ მის გადასაწყვეტად.

ამდენად, ქართველ რომანტიკოსთა მსოფლ-მხედველობის შესწავლა არა მხოლოდ ლიტერატურის, არამედ ფილოსოფიური აზრის ისტორიისათვისაც მნიშვნელოვანია – იმდენად, რამდენადაც მათ შემოქმედებაში ადამიანის ყოფიერებისა და მისი დანიშნულების შესახებ ღრმა განაზრებები გვხვდება. რასაკვირველია, აქ არ შეიძლება მწყობრ ფილოსოფიურ შეხედულებებზე საუბარი, მაგრამ იგრძნობა კლასიკური გერმანული ფილოსოფიური აზრის და გერმანული რომანტიზმის თეორეტიკოსთა შეხედულებების გავლენა; თუმცა ამ საკითხის შესახებ ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ცალსახა აზრი არ არსებობს¹; ეს კი, თავის მხრივ, ამ პრობლემის

¹ ზოგიერთი მკვლევრის აზრით, ქართველ რომანტიკოსთა ესთეტიკური პოზიციის ანალიზის საფუძველი უშუალოდ ქართველ რომანტიკოსთა მხატვრული ხედვის თავისებურებათა ჩვენების გზაა, რადგან „[...] ქართულ რომანტიზმს [...] ფილოსოფიური წანამძღვრები არ გააჩნდა

განხილვის ახალი გზების ძიებისკენ გვიბიძგებს. შესაბამისად, ქართული რომანტიზმის არსის, მისი ცალკეული მოტივებისა და მეთოდების შესახებ კვლევა-ძიება კვლავაც უნდა გაგრძელდეს.

ქართველი რომანტიკოსები ადეკვატურად ასახავდნენ იმ პრობლემებს, რაც იმდროინდელ ქართულ საზოგადოებას აწუხებდა და რომელთა გადანწყვეტაზეც ამ საზოგადოების მოწინავე ძალები ფიქრობდნენ. ამდენად, ეს პოეტები ცოტათი მაინც სცილდებიან ლიტერატურის ისტორიას².

წინამდებარე გამოკვლევა არის ცდა ქართველ რომანტიკოსთა შემოქმედებაში არსებული ფილოსოფიური იდეების კვლევისა. ვეცდებით, დავადგინოთ მათი პირველწყაროები და სათანადოდ გავაანალიზოთ ისინი. ამის შედეგად, გამოიკვეთება ქართველ რომანტიკოსთა ფილოსოფიური მსოფლმხედველობის

[...]“; იხ. ი. ევგენიძე, ქართული რომანტიზმის საკითხები, თბილისი, 1982, გვ. 3.

- ² ბორის პასტერნაკი ფილოსოფიურად მოაზროვნე პოეტებზე, კერძოდ, ნ. ბარათაშვილზე მსჯელობისას წერდა: „სახე პოეზიაში არასოდეს არ არის მხოლოდ ჭერეტიტი, მაგრამ ის წარმოადგენს ერთგვარ შერეულ სიცოცხლის-მაგვარობას, რომელშიც შედის ყველა ჩვენი გრძნობა და ჩვენი ცნობიერების ყველა კუთხე, აქედან გამომდინარე, მხატვრულობა ეს არის განსახიერების უმაღლესი ფორმა და გამოხატავს ყოველივეს მთლიანობაში აღქმულ კონკრეტულობას: ყოველი აზრის, ყოველი თემის, ყოველი გრძნობის, ყოველი დაკვირვების“. Б. Пастернак, Не я пишу стихи..., Москва, 1991, стр. 303.

კონტურები, რაც ქართული თეორიული აზროვნების ზოგიერთ ახალ ასპექტს მოჰყვანს ნათელს.

ქართული რომანტიზმი მოკლებული იყო თეორიულ დაფუძნებას³; განსხვავებით გერმანული რომანტიზმის წარმომადგენლებისგან, ქართველ რომანტიკოსებს არ შეუქმნიათ თეორიული ხასიათის ვრცელი ნაშრომები რომანტიზმის არსისა და დანიშნულების შესახებ. გერმანული რომანტიზმი კი ეფუძნება მდიდარ ფილოსოფიურ ტრადიციას. მის განვითარებაში დიდი წვლილი შეიტანეს გერმანული კლასიკური ფილოსოფიის უმნიშვნელოვანესმა წარმომადგენლებმა, განსაკუთრებით კი, ფიხტემ და შელინგმა. ამდენად, გერმანული რომანტიზმის თეორიისა და მისი თემატიკის ქართული რეცეფციის ისტორიის ანალიზისას სათანადო ყურადღება უნდა მიექცეს მის ფილოსოფიურ საფუძვლებსაც.

ქართული რომანტიზმის რაობის, მისი მსოფლმხედველობრივი წყაროების და ფილოსოფიური ძირების გაგებისათვის მნიშვნელოვანია მისი ერთ-ერთი წყაროს, გერმანული რომანტიზმის თეორეტიკოსთა ძირითადი შეხედულებების ანალიზი. ჩვენი აზრით, ამგვარი დასკვნის გამოტანის შესაძლებლობას თვით ქართველ რომანტიკოსთა, უწინარეს ყოვლისა კი, გრ.

³ სავარაუდოდ სწორედ ეს უნდა იყოს ერთგვარი საფუძველი ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული სკეპტიკური აზრისა ქართული რომანტიზმის, „როგორც ფენომენის“, შესახებ; იხ. ნ. მუზაშვილი, რომანტიზმის შესახებ // „სჯანი“, ტ. V, თბილისი, 2004, გვ. 35.

ორბელიანის თეორიული პოზიციის სათანადო ანალიზი გვთავაზობს. გრ. ორბელიანი იცნობდა გერმანული რომანტიზმის ფუძემდებლის, ფრიდრიხ შლეგელის რომანტიკულ კონცეფციას. გრ. ორბელიანისა და სოლომონ დოდაშვილის მეშვეობით კი დიდი ქართველი რომანტიკოსი, ნიკოლოზ ბარათაშვილი ეზიარა გერმანული რომანტიკული სკოლის თეორიულ საფუძვლებს; ხოლო ალექსანდრე ჭავჭავაძის შემოქმედებამ მძლავრი ბიძგი მისცა ქართული რომანტიზმის ჩამოყალიბების პროცესს იმით, რომ ის მკვეთრად გაემიჯნა ქართული ლიტერატურის ძველ ტრადიციებს⁴. სწორედ ზემოაღნიშნული მიზეზების გამო შეჩერდა ჩვენი ყურადღება ქართული რომანტიზმის ამ სამ დიდ წარმომადგენელზე.

ჩვენი ნაშრომის მიზანს – საკვლევი თემის სპეციფიკიდან გამომდინარე – წარმოადგენს:

- 1) გერმანული რომანტიზმის თეორეტიკოსთა შეხედულებების მოკლე ანალიზი;
- 2) ქართველ რომანტიკოსთა შემოქმედებაში გერმანული რომანტიზმის კვალის ძიება და დადგენა;
- 3) გერმანული რომანტიზმის უმნიშვნელოვანესი იდეების რეცეფციისა და ტრანსფორმაციის

⁴ იხ. ი. ევგენიძე, ქართული რომანტიზმის საკითხები, გვ. 122: „ალ. ჭავჭავაძის სახელთანაა დაკავშირებული ქართულ სინამდვილეში 'რომანტიზმის', როგორც ლიტერატურული მიმართულების წარმოშობა.“

თავისებურებების ჩვენება ქართველ რომანტიკოსებთან;

- 4) ამის შედეგად ვეცდებით გამოვკვეთოთ ის მოტივები, რომლებიც ქართული რომანტიზმის არსს ქმნის. განსაკუთრებული ყურადღება მიექცევა ქართული რომანტიზმის ფილოსოფიური ძირების დადგენას, მათი წარმომავლობისა და შინაარსის დაწვრილებით ანალიზს.

ამ მეთოდოლოგიური სვლების განხორციელების შემდეგ, ვფიქრობთ, რომ გამოიკვეთება ქართული რომანტიზმის სახე, მისი თავისებურებანი და მიმართება გერმანული რომანტიზმის კულტურულ-ფილოსოფიურ საფუძვლებთან⁵.

⁵ ქართულ მეცნიერებაში (ა. განერელია, რ. სირაძე, გ. გაჩეჩილაძე, კ. კაციტაძე) დიდი ხანია არსებობს მოსაზრება, რომ ქართული რომანტიზმი ყველაზე მეტად გერმანულ რომანტიზმს უახლოვდება.

ფრიდრიხ შლეგელი
(1772-1829)

აუგუსტ შლეგელი
(1767-1845)

2. გერმანული რომანტიზმი

რომანტიზმი მსოფლიო მნიშვნელობის მოვლენაა ლიტერატურასა და ხელოვნებაში. XIX საუკუნიდან ის ფართოდ გავრცელდა ევროპის მოწინავე ქვეყნების მხატვრულ ლიტერატურაში. ამდენად, რომანტიზმი, უწინარეს ყოვლისა, ევროპული მოვლენაა⁶; ის კონკრეტულ საზოგადოებრივ-ისტორიულ პირობებში აღმოცენდა და განვითარდა. ტრადიციულად, რომანტიკული ლიტერატურა სკანდინავიის, ინგლისისა და გერმანულენოვანი ქვეყნების ლიტერატურაა,

⁶ არსებობს მოსაზრება, რომ რომანტიზმის ფორმირება ქრისტიან და ევროპელ ხალხს უკავშირდება; შდრ. Ж. де Сталь, Коринна или Италия, Москва, 1969, стр. 396-397.

მოჭარბებული გრძნობებით და მელანქოლიით გამოჩენილი, რომელსაც ამქვეყნიური ცხოვრებით დაუკამოფილებლობის განცდა წარმოშობს. რომანტიკოსთა აზრით, ადამიანის არსება ამ სამყაროში კი არა, არამედ მხოლოდ უსასრულობაში ჰპოვებს განხორციელებას⁷. აღსანიშნავია, რომ რომანტიზმი აისახა არა მხოლოდ მხატვრულ ლიტერატურაში და ხელოვნებაში, არამედ პოლიტიკურ თეორიაში, ფილოსოფიასა და თეოლოგიაში, ისტორიულ მეცნიერებაში, ბუნებისმეტყველებაში და თვით ცხოვრების წესშიც კი⁸. რომანტიზმი იყო კულტურის დიდი ეპოქა, ძალზე მნიშვნელოვანი ისტორიული

ფრიდრიხ შლაიერმახერი
(1768-1834)

მოვლენა. სწორედ ამით აიხსნება მისი მძლავრი გავლენებიც კულტურის სხვადასხვა სფეროზე – მუსიკაში (კ. ვებერი, ფ. შუბერტი, რ. შუმანი, ფ. შოპენი და ა. შ.), მხატვრობაში (ფ. ო. რუნგე, ფ. გოია, თ. ჟერიკო და ა.შ.), ფილოსოფიაში (ფ. ვ. ი. შე-

⁷ იხ. F. Martini, Deutsche Literaturgeschichte. Von den Anfängen bis zur Gegenwart, Stuttgart, 1961, S. 316.

⁸ იხ. B. Wanning, Friedrich Schlegel. Eine Einführung, Hamburg, 1999, S. 44.

ლინგი, ძმები, აუგუსტ და ფრიდრიხ შლეგელები), პოლიტეკონომიაში (ა. მიულერი), თეოლოგიაში (ფრ. შლაიერმახერი) და სხვ.

„რომანტიკულის“⁹ ცნება XVII საუკუნიდანაა ცნობილი ფრანგული და გერმანული სამყაროსთვის. ამ ტერმინით აღინიშნებოდა რომანულ ენებზე დაწერილი საგმირო-სარაინდო ხასიათის თხზულებები, რომლებიც დაუპირისპირდა კლასიკურ ლიტერატურას. XVIII საუკუნიდან ამ ცნებას ინგლისში დაემატა იდუმალის, სასწაულებრივის, ღრმა სუბიექტური განცდის აღნიშვნის ტენდენცია. 1800 წლიდან ეს ცნება თანდათან იძენს იმ კონტურებს, რაც რომანტიზმს – როგორც კულტურის პროგრამას, ან როგორც „ახალ მეთოდოლოგიას“ (რაც გერმანული რომანტიზმის მთავარი ძარღვი იყო), ან კიდევ როგორც „ახალ მითოლოგიას“ – თვალსაჩინოს ხდის. XVIII საუკუნის ბოლოს რომანტიზმის ცნების დამკვიდრება გერმანულ ლიტერატურასა და კულტურაში ფრიდრიხ

⁹ ტერმინი „რომანტიკული“ „რომანი“-დან (თხრობა, მოთხრობა) არის ნაწარმოები და, როგორც ზედსართავი, ნიშნავს „რომანისებრს“ (ანუ „ისეთი, როგორც რომანში“). ამ ცნების შინაარსი მალე ბუნებაზე და იდილიურზე იქნა გადატანილი და ძალზე მგრძნობიარე, სასიყვარულო ურთიერთობის აღსანიშნავადაც გამოიყენებოდა; იხ. Alexander von Bormann, Romantik, in: Das Fischer Lexikon: Literatur, Bd. 3, hrsg. von U. Rieckels, Frankfurt am Main, 1996, S. 1710-1722.

შლეგელის სახელთანაა დაკავშირებული და ის დაფუძნდა, როგორც თანამედროვე, მოდერნისტული (ნოვალისი), ახალევროპული, ნოვატორული პოეზიის აღმნიშვნელ ტერმინი. ფრ. შლეგელი (აგრეთვე შელინგი, ჰეგელი, ვაგნერი და სხვ.) ამ ტერმინს „რომანის“ ჟანრობრივი ტერმინიდან აწარმოებდნენ. ფრ. შლეგელის „ესთეტიკაში“ რომანტიკულის ცნება გამოყენებულია ორმაგი აზრით:

ფრიდრიხ ვილჰელმ შელინგი
(1775-1854)

1. ისტორიული ტერმინი, რომელიც გულისხმობს ახალევროპულ პოეზიას;
2. ნებისმიერი დროის პოეზიის მხატვრული ღირებულების საზომი.

აქედან გამომდინარე, ფრ. შლეგელი რომანტიკოსებად თვლიდა ჰომეროსს, ჰორაციუსს, პლუტარქეს, ტაციტუსს და სხვებს¹⁰. ნოვალისის აზრით, „სამყარო

¹⁰ იხ. Ф. Шлегель, Эстетика. Философия. Критика, т. 1, Москва,

რომანტიზირება უნდა მოხდეს; სწორედ ამით კვლავ ვიპოვით მის სანყისისეულ საზრისს“. რომანტიზირება სხვა არაფერია, თუ არა „თვისობრივი შესაძლებლობა“ (ნოვალისი), ის რეფლექსურ ხასიათს ატარებს და განისაზღვრება, როგორც ერთგვარი „საწინააღმდეგო მოდელი“, რომელიც თავის თავს პოზიტიურად აღიქვამს. აუგუსტ შლეგელი ადრეულ რომან-

ნოვალისი

(1772-1801)

ტიკულ ლიტერატურათმცოდნეობასა და კრიტიკაში რომანტიზმს განიხილავს ცნებად, რომელიც მოდერნს კლასიკისაგან განასხვავებს. კლასიკური განათლება, ამ

1983, стр. 154-155. აუგუსტ შლეგელი დრამატურგიაში გამოყოფდა სამ პერიოდს – ძველს, ანუ კლასიკურს, კლასიკურის მიმბაძველს, და ახალს, ანუ რომანტიკულს; იხ. A. W. Schlegel, Sämtliche Werke, hrsg. von Böcking, Bd. V, Leipzig, 1846, S. 5. თუმცა რომანტიზმი მაინც შუა საუკუნეებიდან, ქრისტიანული მსოფლმხედველობიდან იღებს სათავეს და ამ აზრს იზიარებდნენ ძმები შლეგელები და შელინგიც თავის „ხელოვნების ფილოსოფიაში“; იხ. Ф. В. И. Шеллинг, Философия искусства, Москва, 1966.

კონტექსტში, მარტივს, ერთგვაროვანს, ჰომოგენურს ნიშნავს, მოდერნი კი – ჰეტეროგენულს. ჰაინრიხ ჰაინე თავის ნაშრომში – „გერმანიის შესახებ“ – შენიშნავს, რომ რომანტიზმი სხვა არაფერია, თუ არა „შუა საუკუნეების პოეზიის კვლავ აღმოჩენა“, ისე, როგორც ის ჩანს სიმღერებში, მხატვრობაში, არქიტექტურაში, ხელოვნებასა და ცხოვრებაში¹¹. აუგუსტ შლეგელი რომანტიზმს მითოლოგიასთან აკავშირებდა: „რადგან ყოველგვარ პოეზიას მითოლოგიური ფუნდამენტი უნდა ჰქონდეს, რათა საკუთარ თავს თავად დაეფუძნოს, ასევე ძალზე მნიშვნელოვანია [...] დაბრუნება სანყისისაკენ, რაც ხშირად გერმანული რომანტიზმის უმნიშვნელოვანესი და კოსტრუქციული მომენტია“¹². აუგუსტ შლეგელი 1802-1803 წლების „ლექციებში“ რომანტიზმს აღიქვამს, როგორც ახალი დროის რაციონალიზმის სანინაალმდეგო ცნებას. დღეს კი რომანტიზმი, ალექსანდრე ფონ ბორმანის აზრით, ზოგადად თუ განვსაზღვრავთ, აღიქმება კრიზისული სიტუაციებიდან გამოსვლისა და კულტურის სინთეზის მცდელობად. ის, ამ თვალსაზრისით, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა კონტექსტში უნდა განვიხილოთ. ძმებმა შლეგელებმა ხომ ეს ცნება შუა საუკუნეებსა და რენესანსსაც მიუყენეს¹³.

¹¹ იხ. Alexander von Bormann, Romantik, S. 1712.

¹² იქვე, გვ. 1712.

¹³ იქვე, გვ. 1712.

რომანტიზმის მსო-
ფლმხედველობრივ სა-
ფუძვლად შეიძლება ჩა-
ითვალოს იენის წრის
ფილოსოფიური შეხე-
დულებანი, რომლის წამ-
ყვან ფიგურას ფრიდრიხ
შლეგელი წარმოადგენდა.
მისი მთავარი ღირსება
ის იყო, რომ იგი ბიძგს
აძლევდა თავისი ეპოქის
მრავალ ტენდენციას.
რომანტიკოსთა იენის
წრეში ერთიანდებოდ-

ლიუდვიგ ტიკი
(1773-1853)

ნენ აუგუსტ შლეგელი, ფ. ვ. ი. შელინგი, ლ. ტიკი,
ვ. ვაკენროდერი, ნოვალისი (ფრიდრიხ ფონ
ჰარდენბერგი), ფრ. შლაიერმახერი. საინტერესოა ის,
რომ მთელი იენის წრის სულიერ ცენტრს წარმოადგენდა
აუგუსტ შლეგელის მეუღლე, კაროლინე¹⁴, რომლის
წერილებიც ადრეული რომანტიზმის მნიშვნელოვან
დოკუმენტია და რომლის სახელთან დაკავშირებულია
ქალის სულიერი ემანსიპაცია გერმანიაში. მან თავისი
ლიტერატურული შემოქმედებით და ლიტერატურული

¹⁴ კაროლინე მოგვიანებით შელინგის მეუღლე გახდა; მისი
შემოქმედება, უმეტესწილად, ლიტერატურული წერილე-
ბით შემოიფარგლა; იხ. F. Martini, Die Romantiker, S. 322.

კაროლინე
(1769-1809)

სალონის სულიერი ატმოსფეროთი გავლენა მოახდინა იმდროინდელი გერმანიის კულტურულ ცხოვრებაზე.

რომანტიკოსთა იენის წრის შეხედულებები ემყარებოდა ფიხტეს სუბიექტივიზმის ფილოსოფიას – „მეს“ აქტიურობის პრინციპს. „მე“, როგორც მსურველი და მოქმედი პიროვნულობა, სამყაროს შემქმნელ პრინციპად იქცა და მას, თავისი აბსოლუტური შინაგანობიდან გამომდინარე, ყოველგვარი რელურობის შექმნის უნარი მიენიჭა. სწორედ ფიხტე მიაწერდა ხელოვნებას ფილოსოფიური პრობლემებისა და პიროვნების მთლიანობის აღდგენის ფუნქციას.

ხელოვნება სამყაროს მეტაფიზიკურ საფუძვლად, ხოლო თვით სამყარო კი ადამიანის სულიერი მოღვაწეობის ასპარეზად გადაიქცა. ჰეგელს კი – თავისი შემოქმედების იენურ პერიოდში – ხელოვნება ესმის, როგორც თავისუფლებისა და ბუნების ერთიანობა. ხელოვნება, ხელოვნების ქმნილებათა ობიექტური ხასიათიდან გამომდინარე, არის ხელოვნება

იოჰან გოტლიბ ფიხტე
(1762-1814)

ვინრო აზრით, ხოლო მათი სუბიექტურობიდან და შინაგანობიდან გამომდინარე კი – რელიგია. ჭეშმარიტება და მარადიული მშვენიერება ჰეგელთან და შელინგთან ერთმანეთს ემთხვევა. ჰეგელის ხელოვნების ფილოსოფიის ერთ-ერთი დამსახურება ისაა, რომ ის კლასიკურისა და რომანტიკულის მიღმა გავიდა და ხელოვნების სამი ფორმა – კერძოდ, სიმბოლური, კლასიკური და რომანტიკული – განასხვავა. ეს მან გვიანდელი რომანტიზმის გავლენით გააკეთა. არსებობს მოსაზრება, რომ იენის წრის რომანტიზმი „როკოკოს ერთგვარ ეუთანაზიას“,

ხოლო ჰაიდელბერგის წრის რომანტიზმი კი „საკუთრივ რომანტიზმს“ წარმოადგენს. ჰანს გეორგ გადამერი თავის სტატიაში „ჰეგელი და ჰაიდელბერგული რომანტიზმი“ (1961) ამბობს, რომ ჰეგელი ხელოვნების ფორმათა ტრიადამდე კროიცერის, შილერისა და შლეგელის მეშვეობით მივიდა. უფრო მეტიც, ჰეგელს ტრიადული აზროვნებისაკენ სწორედ ნეო-პლატონიზმმა, კერძოდ კი, პროკლეს ფილოსოფიის შესწავლამ უბიძგა¹⁵.

ახალი „კულტურული პროგრამის“ – ასე განმარტავდა რომანტიზმი საკუთარ თავს – ახალ ორგანოდ იქცა ჟურნალი „ათენეუმი“ („Athenaeum“)¹⁶,

¹⁵ იხ. H.-G. Gadamer, Hegel und die Heidelberger Romantik, in: H.-G. Gadamer, Neuere Philosophie II: Probleme, Gestalten, Tübingen, 1987, S. 404.

¹⁶ ჟურნალ „ათენეუმის“ დაფუძნების იდეა ფრ. შლეგელს ეკუთვნოდა. იგი უკმაყოფილო იყო იმ დროს არსებული ჟურნალებით და სასწრაფოდ ეძებდა პუბლიკაციის დამოუკიდებელ საშუალებას, რომელიც არა მხოლოდ შინაარსით, არამედ ფორმითა და სტილითაც განსხვავებული უნდა ყოფილიყო. ჟურნალის შექმნის კონცეფცია მუდმივ თანამშრომლებს არ ითვალისწინებდა, მთავარი იყო საინტერესო სტატიები და სტატიის ავტორები. ეს ჟურნალი იყო განსხვავებულ ადამიანთა თანამშრომლობის შედეგი, რომელთაც აერთიანებდა ახალი იდეებისა და აზროვნებისადმი ერთგულება. სამი წლის განმავლობაში „ათენეუმის“ ექვსი ტომი გამოიცა. ამ ჟურნალის ფუნქციისა და დანიშნულების შესახებ იხ. E. Behler, Friedrich Schlegel. Mit Selbstzeugnissen und Bilddokumenten, Reinbek bei Hamburg, 1966, S. 69-81.

A t h e n a e u m.

Eine Zeitschrift

von

August Wilhelm Schlegel

und

Friedrich Schlegel.

Ersten Bandes Erstes Stück.

Berlin, 1798.

bey Friedrich Vieweg dem Älteren.

„ათენეუმის“ პირველი ნომრის გარეკანი

Die romantische Poesie ist eine progressive Universalpoesie. Ihre Bestimmung ist nicht bloß, alle getrennte Gattungen der Poesie wieder zu vereinigen, und die Poesie mit der Philosophie, und Rhetorik in Verührung zu setzen. Sie will, und soll auch Poesie und Prosa, Genialität und Kritik, Kunstpoesie, und Naturpoesie bald mischen, bald verschmelzen, die Poesie lebendig und gesellig, und das Leben und die Gesellschaft poetisch machen, den Wiß poetisiren, und die Formen der Kunst mit gebiegnem Bildungstoff jeder Art anfüllen und sättigen, und durch die Schwingungen des Humors beseelen. Sie umfaßt alles, was nur poetisch ist, vom größten wieder mehre Systeme

„ათენეუმის“ ფრაგმენტი რომანტიკული პოეზიის, როგორც
„პროგრესული, უნივერსალური პოეზიის“ შესახებ.

„უნივერსალურობა პარმონიას აღწევს პოეზიისა და
ფილოსოფიის შეკავშირებით“.

ფრიდრიხ შლეგელი, აუგუსტ შლეგელი,
ნოვალისი, ფრიდრიხ შლაიერმახერი,
„ფრაგმენტები“, „ათენეუმი“, 1798

რომელსაც 1798-1800 წლებში ბერლინსა და იენაში გამოსცემდნენ ძმები შლეგელები. ჟურნალის მიზანი იყო რომანტიკული აზროვნებისათვის ადეკვატური ფორმის მოძიება. მას ხელოვნებისა და მეცნიერების ყველა სფერო უნდა მოეცვა და ისინი რომანტიკული სულიდან გამომდინარე უნდა განეხილა¹⁷. ამ ჟურნალის გამოცემის მცირე დროც კი საკმარისი აღმოჩნდა იმისათვის, რომ რომანტიზმის უმნიშვნელოვანესი იდეები პოპულარული გამხდარიყო და ამით კულტურის ახალ ეპოქას ჩაეყრდა საფუძველი. ამ ჟურნალში გამოქვეყნებული ნარკვევები სამყაროსა და ხელოვნების ახალ გაგებას ასახავდნენ – იმ იმედით, რომ კაცობრიობა უკვე დიდი ხნით ნაუწყები „ოქროს საუკუნის“ დასაწყისში დგას, რაც პოლიტიკურად ფრანგული რევოლუციით გახდა თვალსაჩინო, ხოლო ესთეტიკურ და ფილოსოფიურ თეორიებში კი კონკრეტული სახე მიიღო¹⁸. ჟურნალის ფორმა და შინაარსი ადრეული რომანტიზმის მთავარი იდეებს გამოხატავდა, კერძოდ, უმნიშვნელოვანესი

¹⁷ იხ. E. Behler, Friedrich Schlegel. Mit Selbstzeugnissen und Bild-dokumenten, S. 69.

¹⁸ ამ კონტექსტის დასახასიათებლად საინტერესოა ნოვალისის მოსაზრება; დიდი გერმანელი პოეტის აზრით, „ოქროს საუკუნე იქაა, სადაც ბავშვები არიან“ (Athenaeum. Eine Zeitschrift von August Wilhelm Schlegel und Friedrich Schlegel. Auswahl, hrsg. von G. Heinrich, Leipzig, 1984, S. 30). აღსანიშნავია, რომ ამ სიტყვებში აზროვნების პერაკლიტესული მოდელის გავლენაც იგრძნობა!

იყო აზროვნებისა და მოქმედების ერთიანობის ახლებური წარმოდგენა, რითაც ადამიანსა და ბუნებას, ხელოვნებასა და ცხოვრებას, შინაგან და გარეგან სამყაროს, სიკეთესა და ბოროტებას შორის გამიჯვნა გადალახული იქნებოდა. ეს ამ იდეების ორიგინალურ დანახვას და დაფუძნებას ნიშნავს; აქ პლატონური ნაკადის ცალმხრივობა გადალახულია და აქტუალური ხდება სამყაროს, როგორც მთელის, გაგება.

რომანტიზმს ერთმანეთისაგან სრულიად განსხვავებული საგნების ერთ კონტექსტში გაგება სურს, გამოცდილების მეცნიერებათათვის რაც არ უნდა უფსკრული არსებობდეს მათ შორის. განმანათლებლური აზროვნებისათვის ეს იდეა საფუძველს მოკლებულია, რადგან ის გონების მიერ დაფუძნებულ წესრიგს საფრთხეს უქმნის. ბ. ვანიנגი, ამ თვალსაზრისით, საინტერესო პარალელს ავლებს ფრიდრიხ ნიცშეს ფილოსოფიასთან¹⁹: ამგვარი მეთოდოლოგიის პროდუქტიულობა, რომელიც კრეატიული აზროვნების სახით უნდა გავიგოთ, ფრ. ნიცშემ ინსტიტუტურად შეიცნო: „ამ ოპტიკის მეშვეობით საგნები, რომლებიც ადრე არასოდეს შეხვედრიან ერთმანეთს, უეცრად ერთმანეთის პირისპირ იყვნენ დაყენებული, ერთი მეორის მიყოლებით გაშუქებული და გაგებული... მაგალითად, ოპერა და რევოლუცია“²⁰.

¹⁹ იხ. B. Wanning, Friedrich Schlegel, Eine Einführung, S. 45.

²⁰ F. Nietzsche, Ecce homo, in: F. Nietzsche, Kritische Studienaus-

ამგვარი მეთოდოლოგიით, რასაკვირველია, მარტო საგნების ხედვა კი არ შეცვლილა, არამედ შეიცვალა მეთოდი, რომლითაც ისინი უნდა მოგვეაზრებინა. ეს სწორედ ის უნივერსალიზმია, რომლითაც ადრეული პერიოდის რომანტიკოსებს კულტურის ისტორიის ხელახალი გააზრება სურდათ. სამყაროს რომანტიკული გაგების ეს გაბედული გეგმა კი სწორედ ფრ. შლეგელის სახელს უკავშირდება.

სამყაროს ყოვლისმომცველი პოეტიზაციის მოთხოვნა იყო რომანტიკული აზროვნების შედეგი. ფრ. შლეგელს „ათენუმის“ 116-ე ფრაგმენტში შემოაქვს „პროგრესული უნივერსალური პოეზიის“ ცნება, რომელიც ფაქტობრივად ახლებური ესთეტიკურ-რევოლუციური მიმართულების თავისებურებად გამოიკვეთა. იენის რომანტიკოსთა წრე შეგნებულად ზრუნავდა საერთო აზროვნების ჩამოყალიბებისათვის. საერთოობა აქ ნიშნავდა საპირისპიროთა, ერთეულთა და ინდივიდუალურთა სინთეზს. ამგვარი არაკონვენციური იდეების გავრცელება „ათენუმის“ – რომანტიკული აზროვნების უმნიშვნელოვანესი ლიტერატურული დოკუმენტის – მეშვეობით ხორციელდებოდა²¹.

gabe in 15 Bänden, Bd. 6, hrsg. von G. Colli und M. Montinari, München, 1999, S. 310.

²¹ ადრეული რომანტიზმის პოეტური მიღწევები თვალსაჩინო ნიმუშებია ფრ. შლეგელის ინდივიდუალისტური რომანი „ლუცინდე“, აუგუსტ შლეგელის შექსპირის თარგმანები, ნოვალისის მდიდარი და ღრმა პოეზია („ჰაინრიხ ფონ ოფ-

უნდა აღინიშნოს, რომ მკვლევრები გერმანული რომანტიზმის რამდენიმე ეტაპს განასხვავებენ. იენის წრის ადრეული რომანტიზმის გვერდით განიხილავენ მაღალ და გვიანდელ რომანტიზმსაც. გვიანდელი რომანტიზმი უკავშირდება თავდაპირველად ჰაიდელბერგს, შემდეგ კი ბერლინს, მიუნხენსა და ვენას. მიუხედავადამისა, გვიანდელ რომანტიზმს უწინარესად მაინც ჰაიდელბერგს უკავშირებენ და ჩვენც მას ამ ნაშრომში ჰაიდელბერგის წრის რომანტიზმად მოვიხსენიებთ; ჰაიდელბერგის წრის რომანტიზმის ცნობილი წარმომადგენლები არიან: იოზეფ გიორესი (1776-1848), კლემენს ბრენტანო (1778-1842), ახიმ ფონ არნიმი (1781-1831). კარლ შმიტი თავის ნაშრომში – „პოლიტიკურ რომანტიზმში“ (1919) – მიიჩნევს, რომ რომანტიზმში საერთოდ ცნობიერების „სუბსტანციური სინამდვილიდან“ უკან დახევა ხდება; ის აკრიტიკებს რომანტიზმის „ოკაზიონალისტურ სტრუქტურას“: „რომანტიკულ ანარქიაში ყველას საკუთარი სამყაროს შექმნა შეუძლია, აქ ყოველი სიტყვა უსასრულო შესაძლებლობების ჭურჭელი შეიძლება გახდეს“²². რომანტიზმის წარმოშობა დაემთხვა ნაპოლეონის ომების და პრუსიის დამარცხების პერიოდს. ამ ეპოქის

ტერდინგენი“, „ლამის ჰიმნები“); შდრ. H. Seidler, romantisch, Romantik, in: Kleines literarisches Lexikon, vierte, neu bearbeitete und stark erweiterte Auflage, Bd. 3: Sachbegriffe, hrsg. von H. Rüdiger und E. Koppen, Bern – München, 1966, S. 354.

²² C. Schmitt, Politische Romantik, München – Leipzig, 1919, S. 72.

შესაბამისად, საჭირო იყო ყოველივეს ახლებური გააზრება და ამ ფონზე რომანტიზმმა „აღმოაჩინა სამოქალაქო ერთობის ღირებულება“. ხალხური პოეზიის, სიმღერების, ზღაპრების შეგროვება და დისკუსიები მძლავრ სულიერ იმპულსებს წარმოშობდა. პარალელურად იწყება ადრინდელი რომანტიზმის თეორეტიკოსთა შეხედულებების ანალიზი. როგორც გამოიკვეთა, რომანტიზმი თავის თავს განსაზღვრავს, როგორც ლიტერატურულ-ისტორიულ კატეგორიას „ჭეშმარიტი წარსულის“ ტრადიციასთან მიმართებაში, რაც მას ფილოსოფიური ჰერმენევტიკის პოზიციასთან აახლოებს. დაისვა კითხვა: ვინ გვამცნობს მას, რაც არის, არსებობს? გვიანდელ რომანტიზმში ეს „ცარიელი ადგილი“ დოგმატურად იქნა განსაზღვრული.

ხალხური პოეზიისადმი დაბრუნება და მისი რომანტიზმისადმი მიკუთვნება ნიშნავს თავისუფალი სუბიექტურობის შეზღუდვას. 1857 წ. იოზეფ ფონ აიჰენდორფთან გაკრიტიკებულია სუბიექტივიზმი, როგორც „მემკვიდრეობითი ცოდვა“, სახელდობრ, როგორც „სუბიექტური ძალის წმინდანად“ შერაცხვა და, ადრეულ რომანტიზმთან ერთად, ნეგატიურადაა შეფასებული. ჰ. ჰაინე თავის ნაშრომში – „რომანტიკული სკოლა“ (1835 წ.) – რადიკალურად აკრიტიკებს ნოვალისს, ე. ჰოფმანს და გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ მათ რეალობის აღქმა დაკარგეს. „ამ ორ პოეტს შორის დიდი მსგავსება იმაში ჩანს, რომ მათი პოეზია სინამდვილეში ავადმყოფობა იყო.

[...] მათი ნაშრომების შეფასება ექიმის საქმე უფროა, ვიდრე კრიტიკოსისა“. შეიძლება ითქვას, რომ ჰაინეს ეს შეფასება გოეთეს შეფასების მსგავსია, რომელიც თავის „საუბრებში ეკერმანთან“ ამბობს: „კლასიკურს მე ვუნოდებ ჯანსაღს და რომანტიზმს – ავადმყოფს. ასე, ნიბელუნგები კლასიკურია, როგორც ჰომეროსი, რადგან ორივე ჯანსაღი და ნათელი, ჯანიერია. მრავალი უახლესი ნაწარმოები არაა რომანტიკული, არა იმიტომ, რომ ახალია, არამედ იმიტომ, რომ სუსტია, სნეული და ავადმყოფურია, ხოლო ძველი კლასიკურია არა იმიტომ, რომ ის ძველია, არამედ იმიტომ, რომ ძლიერი, ჯანსაღი, მხიარული და ჯანმრთელია. თუ კლასიკურსა და რომანტიკულს ამ თვისებებით გავარჩევთ, მალე ყველაფერი გარკვეული იქნება“²³.

გვიანდელ რომანტიზმში ძირითადი მნიშვნელობა შეიძინა სამყაროს დასაბამისეული ნიშნების, დაფარული სანყისის აღმოჩენის საკითხმა. პოეზიის ამოცანაც, ამ კონტექსტში, სწორედ ის არის, რომ ეს ახალი განზომილება აღმოაჩინოს, ანუ სამყარო – მისი სანყისიდან გამომდინარე – განმარტოს, გაიაზროს; აიჰენდორფის აზრით, მთავარია „მთელი ცხოვრება ყველა თავისი ამქვეყნიური მიმართებით [...] თავის სანყისისეულ უმაღლეს მნიშვნელობაში და მიმალულ

²³ გოეთეს საუბრები ეკერმანთან. რჩეული ფრაგმენტები. ლიტერატურა, ხელოვნება, მეცნიერება, გერმანულიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა და კომენტარი დაურთო ა. გელვანმა, ბათუმი, 1988, გვ. 186.

იოზეფ ფონ აიჰენდორფი
(1788-1857)

სილამაზეში გავიგოთ და, ამასთანავე, ბუნებაში შეკავშირებული ხმები, მინიერის სულისკვეთება აღმოვაჩინოთ“²⁴.

საინტერესოა, რომ მრავალი მოტივი, რამაც რომანტიზმში სპეციფიკური ელფერი შეიძინა, დღესაც ძალზე აქტუალურია; ეს მოტივებია: ბუნება, სიყვარული/მეგობრობა, სამშობლო/სიახლოვე/დასაბამი, პოეზია/ფანტაზია,

თამაში, ცეკვა, მონატრება, მშვიდობა, სიცოცხლე, სხვაობა/სიმრავლე და ა.შ. რომანტიზმის ამ მოტივებმა პოსტმოდერნიზმშიც შეიძინა მნიშვნელობა; ამდენად, არსებობს თვალსაზრისი, რომ ყოველივე ეს რომანტიზმის მსგავს სიტუაციას მიაწვდის: მოდერნიზმში უჩინარი მოუხელთებელი ფენომენები გვევლინებიან, როგორც კრიზისული გამოცდილებანი, რაც კულტურის ახალი ანალიზისაკენ გვიბიძგებს; პოსტმოდერნიზმი შეიძლება გავიგოთ, როგორც უკუსვლა რომანტიზმისაკენ, რაც გრძნობებისა და

²⁴ J. Freiherr von Eichendorff, Neue Gesamtausgabe der Werke und Schriften in vier Bänden, Bd. 4, hrsg. von G. Baumann und S. Grosse, Stuttgart 1958, S. 255.

შეხედულებების ანარქიაში გამოიხატება; ეს კი, თავის მხრივ, სუბიექტივიზმის პრინციპების შეზღუდვას ნიშნავს, რადგან გერმანულ კლასიკურ ფილოსოფიაში სუბიექტის აქტიურობის ძირითადი ინსტანცია არის გონება და არა გრძნობა. ამ მოსაზრების ერთგვარი გადასინჯვა და კორექტირებაა აუგუსტ შლეგელის თვალსაზრისი: „კონცეპტები ღია, საზღვრების არმქონე აზრები, იდეები არიან, რამდენადაც ისინი ახალ აზროვნებას აყალიბებენ“²⁵. ამდენად, რომანტიზმი არ არის „გაქვავებული“ ცნება, არამედ ის არის ზუსტი ფორმულა ცნებებისათვის, რომლებიც საზრისის კონსტიტუციის შექმნის ხანგრძლივ პროცესში ყალიბდება; ის, რაც რომანტიზმმა დროთა მსვლელობაში უნდა განახორციელოს, ვერ მოიცემა გაშეშებული ცნებით, რადგან ის არის უსასრულო.

²⁵ A. W. Schlegel, Die Kunstlehre, Bd. II, hrsg. von E. Lohner, Stuttgart, 1963, S. 225.

3. XVIII-XIX საუკუნეების საქართველოს სოციალურ-კულტურული გარემო

XIX საუკუნეში საქართველო რომანტიზმის იდეათა ზიარებით გახდა მონაწილე იმ ახალი აღმავლობისა და კაცობრიობის ახალი სულიერი სწრაფვისა, რომელმაც მოიცვა იმდროინდელი პროგრესულად მოაზროვნე კაცობრიობა. ამ პერიოდის ქართული ლიტერატურა ევროპეიზმის ნიადაგზე მტკიცედ დგება და საბოლოოდ ემიჯნება აღმოსავლურ-სპარსულ ლიტერატურულ ტრადიციებს.

ცალკეული ქვეყნების რომანტიზმს, საერთო ნიშნებთან ერთად, გარკვეული თავისებურებანიც ახასიათებს. ამ თავისებურებების განსაზღვრისა და ქართული რომანტიზმის მსოფლმხედველობრივი საფუძვლების გაანალიზებისას, გასათვალისწინებელია ის კონკრეტული პირობები, ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორები, რომლის საფუძველზეც საქართველოში შეიქმნა ეს მიმდინარეობა თავისი ძირითადი მოტივებით. ყურადსაღებია ის სოციალურ-პოლიტიკური ფაქტორი, ისტორიული გარემო, რა ვითარებაშიც შეიქმნა ქართული რომანტიზმი;

ქართული რომანტიზმიც, გერმანული რომანტიზმის მსგავსად, ეროვნული ლიტერატურის განვითარების კანონზომიერი შედეგია. მას დიდი ტრადიციები აქვს: ქართული ზეპირსიტყვიერება, ძველი ქართული სასულიერო პოეზია, აღორძინებისა და გარდამავალი პერიოდის ქართული მწერლობა და ეროვნული ეთიკურ-ესთეტიკური ტრადიცია. ქართული ლიტერატურის წარმომადგენლები შემოქმედებითად ითვისებდნენ სხვადასხვა ლიტერატურულ თუ ფილოსოფიურ ტრადიციათა მიღწევებს – საკუთარ ისტორიულ წარსულზე დაყრდნობით. მსოფლმხედველობრივი აზრის შინაარსი განპირობებული იყო ქართველი ხალხის სულიერი მოთხოვნილებითა და ინტერესებით. ქართული რომანტიზმი პრინციპული სიახლე იყო ქართულ კულტურაში, რომელიც დაკავშირებული იყო მსოფლიო კულტურის მრავალ მოვლენასთან. ზოგადრომანტიკული მსოფლმხედველობისადმი ინტერესი ჩვენში შემთხვევითი არ ყოფილა, რადგან ინტერკულტურული ფაქტორი ქართული რომანტიზმის ჩამოყალიბებაში უდავოა: ამ მხრივ, საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ გრ. ორბელიანი იცნობდა რომანტიზმის ერთ-ერთი თეორეტიკოსის, ფრ. შლეგელის ნაშრომს – „ძველი და ახალი ლიტერატურის ისტორია“, ხოლო ნ. ბარათაშვილის მსოფლმხედველობაზე გავლენა იქონია პირველმა ქართველმა კანტიანელმა ფილოსოფოსმა²⁶ – სოლომონ დოდაშვილმა. ამ

²⁶ იხ. გ. თევზაძე, სოლომონ დოდაშვილი, თბილისი, 2005, გვ. 5.

სუბიექტური თუ ობიექტური ფაქტორების გათვალისწინების გარეშე, ქართული რომანტიზმის თავისებურებებზე საუბარი საფუძველს მოკლებული იქნებოდა. ქართული რომანტიზმის, როგორც მნიშვნელოვანი ლიტერატურული და ეროვნული მოვლენის კვლევა, ვფიქრობთ, საინტერესო დასკვნის გაკეთების შესაძლებლობას იძლევა. კერძოდ, საქართველოს ის სოციალურ-პოლიტიკური, ისტორიული ვითარება, რა პირობებშიც ჩამოყალიბდა ქართული რომანტიზმი, კიდევ ერთხელ ხაზს უსვამს ქართული კულტურისა და აზროვნების ევროპულთან სიახლოვეს, მის ევროპულ წარმომავლობას.

* * *

1800 წელი საქართველოს ისტორიაში ერთგვარი ზღვარია, რომლის იქით დარჩა სხვა საქართველო – თავისი პოლიტიკური თუ კულტურული ვითარებით. განვითარებას იწყებს ახალი ქვეყანა, რომელსაც ოფიციალური პოლიტიკოსები რუსეთის გუბერნიას უწოდებდნენ.

XVIII-XIX საუკუნეების მიჯნაზე საქართველოში მძიმე სოციალურ-პოლიტიკური მდგომარეობა იყო. ქართული ქრონიკები მრავალ ცნობას იძლევა საქართველოს ცალკეული ნაწილების ვითარების შესახებ. ჯერ კიდევ 1772 წელს, ანტონ გაულდენშტედტს ქართლ-კახეთში მოგზაურობის შემდეგ, ასეთი დასკვნა გაუკეთებია: საქართველო (ქართლ-კახეთი) უდაბნოს

უფრო ჰგავს, ვიდრე დასახლებულ ქვეყანას²⁷. XVIII საუკუნის საქართველო კრიზისულ მდგომარეობაში იმყოფებოდა, როგორც პოლიტიკურად, ისე ეკონომიკურად. შემონახულია ერეკლე მეფის წერილი, 1769 წლით დათარიღებული, იესე მაჩაბლისადმი, რომელშიც მოთხოვნილია ქვეყნის საშინელი ვითარების შესახებ²⁸. ასეთ პირობებში, თითქოს, პარადოქსულად უღერს ტრადიციული აზრი, რომლის თანახმად, XVII-XVIII საუკუნეების საქართველო აღორძინების ახალ, ანუ „ვერცხლის ხანად“ არის გამოცხადებული. თუმცა, ამ პერიოდში, მართლაც შეინიშნება ახალი აღმავლობა კულტურის სფეროში. მართალია, პოლიტიკურ-ეკონომიკური მოვლენები ხშირად პირდაპირ გავლენას ახდენს კულტურაზე, მაგრამ ზოგჯერ კულტურული აღორძინების თუ დაცემის ფაქტები სხვაგვარ ახსნას საჭიროებს. ფაქტია ის, რომ ქართველი ერის კულტურული აღმავლობა დაიწყო პოლიტიკური და ეკონომიკური კრიზისის დროს.

კულტურა, ამ ეპოქაში, ვიწრო მნიშვნელობით მოიაზრება და ის გულისხმობს გონებრივი, ზნეობრივი, რელიგიური და ესთეტიკური ცხოვრების აღმავლობას. სწორედ ამ დროს მიეკუთვნება მეცნიერების სხვადასხვა მიმართულებების განვითარებაც; ღვთისმეტყველების დარგი წარმოდგენილია ისეთი მოღვაწეებით,

²⁷ იხ. Д. Пурцеладзе, Грузинские дворянские грамоты, Тифлис, 1882, стр. 23.

²⁸ იხ. იქვე, გვ. 23.

როგორებიც იყვნენ ანტონ კათალიკოსი, გაიოზ რექტორი, რომლებიც ორიგინალურ შრომებს წერდნენ და, თანაც, ევროპული კულტურის მნიშვნელოვან ძეგლებს თარგმნიდნენ; ისტორიოგრაფიას ჰყავს ისეთი წარმომადგენლები, როგორებიცაა ვახუშტი ბატონიშვილი, ანტონ კათალიკოსი, პაპუნა ორბელიანი, ფარსადან გორგიჯანიძე, დიმიტრი ტლაშაძე, დავით ბატონიშვილი. თელავისა და თბილისის სასულიერო სემინარიასში ისწავლება ფილოსოფია, ღვთისმეტყველება, რიტორიკა, გრამატიკა; თბილისსა და ქუთაისში დაარსდა სტამბები და, რაც მთავარია, კულტურის მაღალ დონეს ადასტურებს ვახტანგ VI კანონები, რაც, მკვლევართა აზრით, შესაბამისი ეპოქის ევროპულ სახელმწიფოთა კანონებთან შედარებით უფრო ჰუმანურ მოვლენას წარმოადგენდა და არა მხოლოდ კონკრეტულ ისტორიულ ფაქტს. ქართული მწერლობის უმდიდრეს ტრადიციებს ღირსეულად აგრძელებდნენ დავით გურამიშვილი და სულხან-საბა ორბელიანი.

1801 წლის 12 სექტემბერს გამოდის ალექსანდრე პირველის მანიფესტი, რომლითაც საბოლოოდ გადაწყდა საქართველოს რუსეთთან შეერთების საკითხი.

ამგვარად, XIX საუკუნის პირველ მეოთხედში ქვეყანა მეტ-ნაკლებად მშვიდდება, ერი იძულებულია ახალ პოლიტიკურ რეჟიმს შეეგუოს; გამოცოცხლებას იწყებს იდეურ-კულტურული საქმიანობა. ოციანი წლებიდან ქართულ მწერლობაში ახალი აღმავლობა

ინყება და სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოდიან: ალ. ჭავჭავაძე, ს. რაზმაძე, ალ. ორბელიანი, გრ. ორბელიანი, ვ. ორბელიანი, დ. მაჩაბელი, მ. თუმანიშვილი, ნ. ბარათაშვილი. XIX საუკუნის ქართული მწერლობის პირველ პერიოდს (60-იან წლებამდე), ძირითადად, ქართული რომანტიზმი განსაზღვრავს.

XIX საუკუნის პირველი ნახევრიდან საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში ინყება რუსეთის მმართველობის წინააღმდეგ მიმართული აჯანყებები. 1801 წ. საქართველოს რუსეთთან შეერთების აქტმა გავლენა მოახდინა ქართველი ინტელექტუალების პროგრესულ ნაწილზე. ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის და მეობის ფაქტობრივი დაკარგვით გამოწვეული უკმაყოფილება იზრდება და 1801-1832 წლები ამ პროტესტის გამოვლენის თვალსაჩინო მაგალითია. რუსეთის იმპერატორის ალექსანდრე I მიერ გამოცხადებული თითქოსდა კეთილშობილური მიზნების – მართლმსაჯულების განმტკიცების, პირადი და ქონებრივი უსაფრთხოების და პიროვნებათა დაცვის იდეით, ღირსებითა და პატიოსნების, მშვიდობის, სათნოებისა და სამართლიანობის ნილაბქვეშ რუსეთის იმპერიის უმთავრესი ზრახვები იმალებოდა, რაც საქართველოს, როგორც ეროვნულ-პოლიტიკური ერთეულის, მოსპობასა და ქართველი ინტელიგენციის განადგურებას ისახავდა მიზნად²⁹.

²⁹ იხ. ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. II, თბილისი, 1965, გვ. 391.

შექმნილი ვითარებით გამოწვეული იმედგაცრუება და ოცნება საქართველოს უკეთეს მომავალზე ქართველ პატრიოტთა წრეებში სათანადოდ აისახა და ცხადი გახდა საქართველოს ერთიანობის და რუსეთის იმპერიული მიზნებისაგან გადარჩენის აუცილებლობა. ამ თვალსაზრისით 1832 წლის შეთქმულება ეროვნული დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის ყველაზე შეგნებული და გაბედული აქტი იყო. 1832 წლის შეთქმულების მარცხით დამთავრების შემდეგ (რომელშიც მონაწილეობდნენ ქართველი მწერლები – ალ. ჭავჭავაძე, გრ. ორბელიანი, ს. დოდაშვილი, ალ. ორბელიანი, გრ. ერისთავი, ს. რაზმაძე დ. ყიფიანი და სხვა) ქართველი ინტელიგენცია ერთგვარი შეგუებისა და შერიგების გზას ირჩევს. შექმნილი ვითარების სირთულეზე მიანიშნებს ის ფაქტიც, რომ XIX საუკუნის ოციათი წლების დამდეგს თბილისში არ არსებობდა საზოგადოებრივი ხასიათის კულტურული დანესებულებანი: თეატრი, ჟურნალი, გაზეთი („თბილისის უწყებანის“ დახურვის შემდეგ, 1828 წ.).

ყოველივე ეს საფუძველი აღმოჩნდა რომანტიკული განწყობილებების წარმოსაქმნელად და ქართული რომანტიზმის (უკვე ფორმირებული ახალი ლიტერატურულ-ფილოსოფიური მიმდინარეობის) განწყობილებების და თავისებურებების გამოვლენისათვის.

სწორედ ამ სოციალურ-პოლიტიკურ და ისტორიულ გარემოში წარმოიქმნა ქართული რომანტიზმი. ამ მოვლენას თავისი საფუძვლები ჰქონდა: ერთი

მხრივ, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური გარემო – საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდგომ პერიოდში. მეორე მხრივ, ქართული ლიტერატურა – მისი ისტორია, ზეპირსიტყვიერება, ქართული ლიტერატურისა და მწერლობის ტრადიციები, მდიდარი თეოლოგიურ-ფილოსოფიური მემკვიდრეობა, ალორძინების ხანის ქართული პოეზია. ყოველივე ეს ქმნიდა შესანიშნავ საფუძველს რომანტიზმის წარმოშობისათვის, თანაც ეროვნულ ნიადაგზე. აქედან გამომდინარე, სამართლიანად მიგვაჩნია მ. კაკაბაძის შეფასება: „საქართველოში რომანტიზმი მხოლოდ მოდურ მიმდინარეობად არ დარჩენილა და ზერელე მიმბაძველობის საგნად არ გადაქცეულა“³⁰.

„აქ რუსთაველის ლექსნი კვალად ატკბობენ ყურსა;

აქა ისმენენ ბესიკისას მღერას ციურსა.“³¹

ევროპული რომანტიზმისთვის არ იყო დამახასიათებელი ეროვნული უბედურების ისეთი მწვავე შეგნება და ამით გამოწვეული სევდა, როგორც ეს ქართველ რომანტიკოსებთან გვხვდება. შეიძლება ითქვას, რომ ეროვნული თავისუფლებისათვის ბრძოლის იდეა ქართულ რომანტიკულ აზროვნებას წითელ ზოლად გასდევს.

³⁰ მ. კაკაბაძე, ქართული რომანტიზმის ეროვნული საფუძვლები, თბ., 1983, გვ. 34.

³¹ ვ. ორბელიანი, „იმედი“ // ქართული მწერლობა, ტ. IX, თბილისი, 1992, გვ. 478.

ქართული რომანტიზმის თემატიკა საკმაოდ მრავალფეროვანია, მაგრამ არსებითი ეროვნული თავისუფლების მოტივია, რის გამოც ქართულმა რომანტიზმმა ეროვნული სახე მიიღო. აქედან გამომდინარე, შეიძლება განვსაზღვროთ მისი ძირითადი ტენდენციები; ესენია: პიროვნული თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის აღიარება, ეროვნული ტრადიციების შენარჩუნება და წარსულის გმირი სახეების გახსენება, რაც ხელს უწყობდა ადამიანისათვის გარკვეული ესთეტიკური ღირებულებების შექმნას, ესთეტიკური ცნობიერების ჩამოყალიბება-განმტკიცებას. ეს საკითხი თავის მნიშვნელობას და აქტუალობას დღესაც ინარჩუნებს. ცხოვრებისეული მსოფლმხედველობისა და ადამიანის ღირსეული ქმედების საფუძვლების განსაზღვრა, ღირებულებების ჩამოყალიბება და ცხოვრება ამ ღირებულებების შესაბამისად, აქედან გამომდინარე, ზნეობრივი პასუხიმგებლობის გრძნობა – ყოველივე ეს ხელს უწყობდა ეროვნული თვითშეგნების ზრდას. ქართველ მწერალთა განწყობა განსაზღვრა XIX საუკუნის პოლიტიკურმა ვითარებამ, ახლად გამომუშავებულმა მსოფლმხედველობამ, ამ მსოფლმხედველობის სირთულემ და, საერთოდ, ქართველი ხალხის პოლიტიკურმა ხედვამ. ასე რომ, ქართული რომანტიზმის მიზანი იყო ეროვნული თვითშეგნების ამაღლება, სამშობლოს პოლიტიკური, სოციალური და სულიერი განთავისუფლებისათვის ბრძოლა და ამ

ბრძოლისათვის თეორიული საფუძველის მომზადება. ყოველივე ამის მაგალითს ისინი თავიანთი ქვეყნის წარსულში ეძებდნენ. არსებული სინამდვილისადმი შეურიგებლობა, წარსულში ღირებულის გახსენება სწორედ ეროვნული თავისუფლების იდეას ემსახურება.

ის ისტორიული პერიოდი, როცა ცხოვრობდნენ და მოღვაწეობდნენ ქართველი რომანტიკოსები, კაცობრიობის ისტორიაში ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ხანაა. ეს უდიდესი რევოლუციური გარდაქმნებისა და სოციალურ-პოლიტიკური ძვრების ეპოქაა – ერების და ეროვნულ სახელმწიფოთა ფორმირების, ეროვნული კონსოლიდაციის ეპოქა; ამ ეპოქის ქართველი რომანტიკოსები შესაბამისი დროის გლობალური მასშტაბების მოთხოვნათა დონეზე აზროვნებდნენ, რითაც ქართული ეროვნულ-ინტელექტუალურ ძალების აღმავლობას უწყობდნენ ხელს; აღსანიშნავია, რომ ამ ტიპის მოაზროვნეები იყვნენ: ალ. ჭავჭავაძე, გრ. ორბელიანი, ნ. ბარათაშვილი; ისინი უშურველი ენერგიითა და გულწრფელობით დიდ მამულიშვილურ საქმეს აკეთებდნენ.

4. ფილოსოფიური იდეები ქართულ რომანტიზმში

ქართველ რომანტიკოსთა შემოქმედებაში საინტერესოდ არის წარმოდგენილი ევროპული ფილოსოფიის პრობლემები; ისინი ძალას არ იშურებდნენ, რომ ცნობილ ევროპელ ფილოსოფოსთა მნიშვნელოვანი თხზულებები ეთარგმნათ და განემარტათ. ამის დასტურია ალ. ჭავჭავაძის დაინტერესება ფრანგული ფილოსოფიით და მისი თარგმანები ფრანგულიდან ქართულად, განსაკუთრებით კი, ვოლტერის ისტორიულ-ფილოსოფიური შრომებისა. გრ. ღრბელიანმა თარგმნა ცნობილი გერმანელი ფილოსოფოსისა და მწერლის, იოჰან გოტფრიდ ჰერდერის (1744-1803) ფილოსოფიურ-დიდაქტიკური ხასიათის ნაწარმოები „სამი მეგობარი“. ამ თხზულების დედააზრი ისაა, რომ ადამიანი, უწინარეს ყოვლისა, ამქვეყნიურ სიამეთათვის კი არ უნდა ზრუნავდეს, არამედ კეთილი საქმეებისთვის, რადგან სწორედ ისინი მოუპოვებენ მას დიდებასა და უკვდავებას.

სოლომონ დოდაშვილისა და ნიკოლოზ ბარათაშვილი სულიერი ურთიერთობა კი იმის საფუძველი აღმოჩნდა, რომ ბარათაშვილის პოეზიაში გერმანული კლასიკური ფილოსოფიის ძირითადი პრინციპების ნაყოფიერი პოეტური რეცეფცია და ტრანსფორმაცია მოხდა.

ა) ალექსანდრე ჭავჭავაძე (1786-1846)

„ვის არ სმენია ლექსი ესე,
რომ მყის სევდები
არა აშლოდეს...“

ნ. ბარათაშვილი

ქართული რომანტიზმის, როგორც ლიტერატურული მიმართულების სათავეები ალ. ჭავჭავაძის სახელს უკავშირდება. იგი საოცრად შთამბეჭდავი ფიგურა იყო ქართულ პოეზიაში; მასში თავისუფლად ერთიანდებოდა განსხვავებული მიდრეკილებები: „მამაცი მხედრის ზვიადობა სიყ-

ვარულის მგოსნის ნაზ აღმაფრენასთან³²; იყო მღელვარე ეპოქის შვილი, ნაპოლეონთან ომების ვეტერანი, პოლკოვნიკი, პოეტი, შესანიშნავად უკრავდა ჩონგურზე; ქართული სალიტერატურო კრიტიკაც შეფასებებს³³ არ იშურებდა ალ. ჭავჭავაძის მიმართ: მას „ანაკრეონტული განწყობილებების“, „ეპიკურეისტული ბუნების“, სპარსული პოეზიის მიმბაძველ (ალ. ცაგარელი, კ. აბაშიძე), კარნავალური მოტივებისა თუ რომანტიკული გროტესკის (თ. ლომიძე³⁴) გამომხატველ პოეტად აღიარებდნენ. „ქართველი ანაკრეონის“ მემკვიდრეობის ყველაზე მნიშვნელოვანი შეფასება სამოციანელებს ეკუთვნის; მათ თვალსაჩინო გახადეს იდეურ-პოლიტიკური ტენდენციები, პატრიოტული მოტივები, რაც უთუოდ ეხმიანებოდა სამოციანელთა ეროვნულ-განმანთავისუფლებელი მოძრაობის მიზნებს. ილია ჭავჭავაძის აზრით, ალ. ჭავჭავაძის შემოქმედება „მოქალაქური გულისტკივილით“ განმსჭვალული „სიყვარულისა და

³² ლ. ასათიანი, ქართველი რომანტიკოსები // ლ. ასათიანი, რჩეული ნაწერები, ტ. I, ქართული მწერლობა, თბილისი, 1958, გვ. 106.

³³ ალ. ჭავჭავაძის შესახებ ქართველ კრიტიკოსთა შეხედულებანი მიმოხილულია წიგნში: ი. ბოცვაძე, ალექსანდრე ჭავჭავაძე ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში (1852-1921), თბილისი, 1956.

³⁴ იხ. თ. ლომიძე, „მე“-ს კონცეფცია ქართველ რომანტიკოსთა შემოქმედებაში // „სჯანი“, ტ. 6, თბილისი, 2005, გვ. 56.

ტრფიალების პოეზიაა³⁵; ვფიქრობთ, დიდი ილიას ეს შეფასება არსებითი მნიშვნელობისაა. ალ. ჭავჭავაძის პოეზია, უწინარეს ყოვლისა, ქართველი ერის წყლულთა განკურნების საიმედო საშუალებაც აღმოჩნდა.

ალ. ჭავჭავაძის პოეზიაში სხვადასხვა სიძლიერით გამოიკვეთა ის მოტივები, რომელიც თავს იჩენს ზოგადად რომანტიკოსთა შემოქმედებაში; სწორედ მასთან გამოიკვეთა ის ლიტერატურულ-სტილისტური სიახლენი, რაც ძველი ქართული პოეზიის დასრულებასა და ახალი რომანტიკული პოეზიის დასაწყისად მიიჩნევა; აქ უმთავრესი მოტივი, ზოგადრომანტიკული მსოფლმხედველობის კონტექსტში, განსაკუთრებით კი, ადრეული რომანტიზმის იდეების შესაბამისად, წარსულის კვლავგანცდა, ეროვნული ცნობიერების გამოღვიძება და ინტელიგენციის როლის ახალი განსაზღვრაა.

ეროვნულ-პატრიოტული მოტივი საფუძვლიანადაა დამუშავებული ალ. ჭავჭავაძის ლექსში – „გოგჩა“. ამ ნაწარმოებში პოეტი მხოლოდ სამააყო წარსულის ანალიზს კი არ გვთავაზობს, არამედ აქ მომავლის პერსპექტივებიცაა დასახული: მომავალის ნიშნები კი ერის სულიერ აქტიურობაში შეიძლება ამოვიკითხოთ.

³⁵ იხ. ი. ჭავჭავაძე, წერილები ქართულ ლიტერატურაზე // ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი სრული კრებული ოც ტომად, ტ. V, თბილისი, 1991, გვ. 531-532.

„აჰა, პალატთა დიდებულთა ნგრეული ნაშთი,
აჰა, ქალაქთა ჩინებულთა ხვედრი უცილო,
აჰა, ჩვენისა მომავლისაც ნამდვილი ხატი;
მხოლოდ ანწყოზე რას დაბმულხარ, ხედავ ბრმობილო!“
(„გოგჩა“)

მართალია, პოეტი თავისი შემოქმედების ადრეულ პერიოდში მისტიკის წარსულს („ვაჰ, დრონი, დრონი, ნაგებნი მტკბარად“), მაგრამ ეს არ არის პესიმისტური რომანტიზმი. იგი, თავისი ეპოქისადმი შეურიგებლობით, ახლისა და უკეთესის დამკვიდრებისაკენ მოუწოდებს.

ალ. ჭავჭავაძე ამავე ლექსში („გოგჩა“) საუბრობს ყოველივეს ცვალებადობაზე და წარმავლობაზე. პოეტის აზრით, სიცოცხლე წარმავალია და ეს ადამიანში ამოების, არარაობის განცდას ბადებს. აქ შეიძლება ვისაუბროთ სიცოცხლის საზრისის ფილოსოფიურ განსჯაზე: წარმავალია და დროებითია არა მხოლოდ ადამიანთა ხელით შექმნილი, არამედ თვით ადამიანთა ცხოვრებაც; ავტორს კონკრეტული ქალაქის ბედი მთელი კაცობრიობის „ნამდვილ ხატად“ მიაჩნია.

სინამდვილე საკმაოდ მწარეა! დიდებული პალატები ნანგრევებად იქცა. ეს არის ანწყო, მაგრამ იგი მომავლის მანიშნებელიც არის. სად არის ამ შემთხვევაში გამოსავალი? სად უნდა იპოვოს ადამიანის სულმა ნაცსაყუდელი?

ალ. ჭავჭავაძე აქაც რომანტიკული პრინციპების ერთგული რჩება. მისი აზრით, ადამიანის ხსნა ისევ

და ისევ წარსულის აღდგენა და მოგონებაა – „ძველი დიდების დღეებზე“.

წარსულისადმი რომანტიკული ტრფიალება, მაგრამ, ამასთანავე, მებრძოლი განწყობილება, მომავლის რწმენა ალ. ჭავჭავაძის შემოქმედებაში (შემდგომ კი ნ. ბარათაშვილთან), თავისი ეპოქის საზოგადოებრივი ცხოვრების უარყოფასთან ერთად, თავგანწირული ბრძოლისა და „მზიანი მომავლის“ რწმენაში გადადის.

ზემოაღნიშნულ ლექსში („გოგჩა“) ამაოების ტრაგიზმი ძალზე დახვეწილი ფორმითარის წარმოდგენილი. ყველაფერი, რაც იყო, აღარ არის! გაქრა, დროის სასტიკი ხელით მოისპო და განადგურდა. ასეთია ბედი და დასასრული ადამიანური არსებობისა, ბრწყინვალეობისა, დიდებისა. ფილოსოფიური განსჯა და მხატვრული სიტყვის ძალა ამ ლექსში საოცარ ერთიანობაშია. ძველებურად აღელვებს ტალღებს გოგჩა, აწყდება ნაპირს, იმავე მთებში ჩაძირული და იმავე ცის ქვეშ ირეკლავს ბუნების მარად წარმტაც სურათს და ეხმიანება დროთა ბრუნვას; ე.ი. ადამიანის წარმავალი ცხოვრება არაფერია ბუნების სილამაზესთან შედარებით; მაშ, ადამიანურ ყოფიერებას აზრი არ აქვს? რა თქმა უნდა, არა! პოეტის აზრით, ადამიანის ქმედითუნარიანობა, ცხოვრებისეულ კანონთა შეცვლა, მათი საზღვრების გადალახვა დაანგრევს ამაოების სახეს. ალ. ჭავჭავაძე მიიჩნევს, რომ არ უნდა დასრულდეს ადამიანის

შემეცნებითი სურვილი და მისწრაფება.

წარსული ცხოვრების რომანტიკული განცდა ალ. ჭავჭავაძისთვის რამდენიმე მაღალმხატვრულ ლექსში გამოხატა: „უწყალო სენმან“, „ვისაც გსურთ“, „პყრობლისაგან თანაპყრობილთა მიმართ“, „ისმინეთ, მსმენნო“, „ეჰა, ჩემო ოცნებავ“ და სხვა.

„წარსულისა სიცოცხლის ნიავი კვლავ დამქროლე
და დამაშვრალს სულსა ჩემს სიტკბო მით განუახლე.
გვედრებ, ნულა მშორდები, განმიგრძე სიხარული,
რომე ხსოვნითა ოდენ დავიტკბო წყლული გული.“
(„ეჰა, ჩემო ოცნებავ“)

ალ. ჭავჭავაძესთან მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია პიროვნების თავისუფლების საკითხს. ეს პრობლემა ადამიანის ინდივიდუალურ „მეს“ უკავშირდება. ყოველი ცალკეული ადამიანი კი გრძნობისა და გონების ნაზავია³⁶. ქართველი პოეტის რომანტიზმი, ცნობილია,

³⁶ ადამიანის, როგორც გონებისა და გრძნობის ნაზავის განმასახიერებელი ინდივიდუალურობის მნიშვნელოვანი მოდელი ეკუთვნის ფრ. ნიცშეს. მისი აზრით, ადამიანური არსებობის დამადასტურებელი ინსტანცია, უწინარეს ყოვლისა, მგრძნობელობაში (სხეულში) უნდა ვეძიოთ და არა გონებაში; თ. ირემაძის აზრით, დეკარტის მთავრი დებულება „ვაზროვნებ, მაშასადამე, ვარსებობ“ ნიცშეს ფილოსოფიაში თავის რელევანტურობას კარგავს; უფრო მეტიც, ნიცშესთან უკვე გონება (აზროვნება) კი არ არის ადამიანური არსებობის უეჭველობის გარანტია, არამედ მისი სხეულის შეგრძნება (მგრძნობელობა). სწორედ სხეულის განცდა

რომ დიდ გასაქანს აძლევს გრძნობებს. აქ სწორედ გრძნობაა გამოცხადებული ადამიანის უპირველესი საწყისად. ადამიანი თავისუფალი არსებაა, ამიტომ იგი შეუზღუდავი უნდა იყოს. იგი მარტო გონებით კი არა, გრძნობებითაც უნდა მოქმედებდეს. აქ პიროვნების შეუზღუდავი თავისუფლების რეალურ მოთხოვნასთან გვაქვს საქმე. გრძნობასა და გონებას შორის დიდი ჭიდილია. ხშირად გონება ეწინააღმდეგება გრძნობებს (ეს ადამიანის, როგორც გონითი არსების, მოთხოვნაცაა), მაგრამ ალ. ჭავჭავაძე ამგვარი ჭიდილისას მაინც მგრძნობელობისკენ გადაიხარა, რადგან პოეტმა მას – შემეცნებისთეორიული პერსპექტივიდან გამომდინარე – უპირატესი სტატუსი მიანიჭა:

„მგრძნობელობა სჯობს ყოვლთ თვისებათ, ცით მოვლენილთა, შვენებასაც და გონებასაც ის ასულდგმულებს!“

(„შენის გონების“)

ადამიანი რთული და მრავალმხრივი არსებაა. მისი ნდობა უსაზღვროა, ხოლო ცხოვრება „საწყაული აღუვსებელი“. რომანტიკოსისათვის, ამ შემთხვევაში, კულტი ბუნებრივი ადამიანია, მთელი მისი წინააღმდეგობებით – ტანჯვით, სიხარულით და ა.შ. ქართულ რომანტიზმში თავისუფალი გრძნობა უპირისპირდება ცივ გონებას. მაგრამ ამოსავალი,

უზრუნველყოფს გარკვეული სახის არსებობის შემეცნებას; ამ საკითხის შესახებ ვრცლად იხ. თ. ირემაძე, ფრიდრიხ ნიცშე, თბილისი, 2006, გვ. 58-63.

აღბათ, ის არის, რომ პოეტი ჯანსაღი ადამიანის გრძნობათა თავისუფლების დამცველია.

რომანტიზმი უპირისპირდება გონების ცივ ჩარჩოებს. რომანტიკოსთა აზრით, გონება იმორჩილებს და ყლაპავს ადამიანის მთელ ცხოვრებას, გონება ვერ იტევს ადამიანის ბუნებრივი მოქმედებების ყველა შესაძლებლობას. გონიერი ადამიანი თავის არსებაში თრგუნავს ბუნებრივ მისწრაფებებს, რადგან ის გონების მიერ წინასწარ დადგენილი კანონებით მოქმედებს. ადამიანი მუდამ თვითონ ირჩევს გზას, რომლითაც უნდა იაროს, თვითონ წყვეტს რაიმეს მიღებას ან არმიღებას, ირჩევს იმას, რაც გონების თვალით უკეთესად ეჩვენება; ადამიანის ინსტიქტები, ვნებანი ხშირად შეზღუდულია ჩვენი გონებით.

რომანტიკოსების აზრით, პიროვნების თავისუფლება სწორედ გრძნობების სფეროში ვლინდება. ცივ გონებას გული უპირისპირდება, მეცნიერებას – პოეზიას, გააზრებულ ქმედებას – გატაცება თუ ინსტიქტური ქმედება („შენის გონების“).

გრძნობების გარეშე ადამიანი ვერ ეზიარება სილამაზისა და სიყვარულის სრულყოფილ განცდას. სიყვარულის ადგილი გულია, გული კი ყოველთვის კონფლიქტშია გონებასთან. გონება კრძალავს, თავშეკავებისაგან მოუწოდებს; გული მაინც თავისას კარნახობს: „იხარე სიყვარულითა მტკბარითა!“ („მიკვირს რად ჰსძრა ხვენ“). მაგრამ სიყვარული ცხოვრებაში ყოველთვის იდეალური არ

არის. კერძოდ, იდეალური სიყვარული ხშირად არ უიგივდება რეალურ სიყვარულს. აქედან გამომდინარე, სიყვარული ეს არის სიხარული, ტკივილი, ტანჯვა და, ამავე დროს, დიდი შემოქმედებითი, გარდამქმნელი სანყისი. იმედგაცრუებული სიყვარულით გამოწვეული სევდა კი შემდგომ ისეთ ხასიათს იძენს, რომ პოეტი „სიცოცხლის ძაფის შეწყვეტაზე“ თანახმაა („უნყალო სიყვარულო“). თუმცა პოეტი გარკვეულ თავშეკავებასაც სთავაზობს მკითხველს. ადამიანმა გული თავის ნებაზე არ უნდა მიუშვას, რათა შემდეგ უფრო ტკბილი იყოს ლხინი. იგი საუბრობს „გონიერ ლხინზე“, რომელსაც ღირსება და შნო ენიჭება. სადაც არ არსებობს სურვილი, სიამოვნებაც უგემურია.

ცხოვრების საზრისს, ცხოვრების სიხარულს ალ. ჭავჭავაძე ისევ და ისევ სიყვარულში ხედავს. სიყვარულს შეუძლია საგანში წარმოშვას სიცოცხლე და ყოველ სიცოცხლეში პოეტს შეუძლია დაინახოს სიყვარული. სიცოცხლეს უკავშირდება სილამაზეც. ის მხოლოდ სიცოცხლის მახასიათებელია და მხოლოდ მას ეკუთვნის. სილამაზე არსებობს და მას აზრი აქვს იმდენად, რამდენადაც მას ცოცხალი ადამიანები აღიქვამენ და ის მათთვის მნიშვნელობს. სიყვარული, ისევე, როგორც მშვენიერება, ალ. ჭავჭავაძისათვის, ამქვეყნიური ცხოვრების ღირსების, ყოფიერების სისრულისა და სრულყოფილების განხორციელება-გამოხატულებაა.

სიცოცხლისა და სიკვდილის პრობლემატიკა

მნიშვნელოვანი იყო გერმანული რომანტიზმის თეორიაში. ნოვალისთან ამ თემატიკამ განსაკუთრებით „წმინდა და ღრმა ასახვას მიაღწია“ (ფ. მარტინი). მას სიცოცხლე და სიკვდილი ესმის, როგორც მთლიანი, ერთიანი ფენომენი. სწორედ ნოვალისი ამბობს, რომ „სიცოცხლე სიკვდილის დასაწყისია. სიცოცხლე სიკვდილისთვის არსებობს. სიკვდილი დასასრული და დასაწყისია ერთდროულად [...] სიკვდილის მეშვეობით რედუქცია ხორციელდება“³⁷.

ალ. ჭავჭავაძე საინტერესო მოსაზრებებს გამოთქვამს ადამიანური ყოფნის მარადიული პრობლემების შესახებ. შესაბამისად, იგი ყურადღებას აქცევს სიკვდილ-სიცოცხლის თემატიკას („რაა სიკვდილი“, „ყმანვილი ქალის საფლავზე წარწერილობა“).

სიცოცხლით გამოწვეული სიხარული და სიკვდილით გამოწვეული ტკივილი, სიამაყე და სევდა ორიგინალურად დაუკავშირა პოეტმა ერთმანეთს. რად ტირის ადამიანი დაბადებისას, იქნებ, წინასწარ იცის და გრძნობს გარდაუვალ სიკვდილს. აქ ერთგვარი პესიმიზმი იგრძნობა, მაგრამ იგი სიკვდილის შიშით და სიბნელის გამო იჩენს თავს.

სიკვდილი გარდაუვალია და საშინელია. მაგრამ კიდევ უფრო მძიმეა ის ტანჯვა, რომელსაც ადამიანი განიცდის მთელი თავისი ცხოვრების მანძილზე. ადამიანის მთელი ცხოვრება ფაქტობრივად მზადებაა სიკვდილისათვის და არ არსებობს გამოსავალი ამ

³⁷ Novalis, Blütenstaub, in: Athenaeum, S. 11.

საშინელი ცხოვრების წესიდან. იგი ჰგავს ზღვაში
შესულ კაცს, რომელსაც უკან დასაბრუნებელი გზა
მოჭრილი აქვს.

„რაა სიკვდილი, რაა მისი საშინელება?

მკედარი თუ შვებას მოაკლდება, ჭირსაც მორჩება.

მაგრამ მოყვსისა მომშორვესა, სურვილით ტანჯულს,

სიამე ოდენ მიელება, თმენა კი რჩება.

გულო! უძლურო, მვაებელო, ოხვრად მადიდო,

ეშყის აღმური გლახ ჩივილით ვით დაიმშვიდო?

კიდესა ზედა მდგომარესა გმართებდა განსჯა,

ან ზღვას შეჰსულხარ, ზვირთთა მისთა სადლა ერიდო?”

(„რაა სიკვდილი“)

* * *

ალ. ჭავჭავაძე ქართული ფილოსოფიური აზრის
ისტორიისათვის სხვა მხრივაც არის საინტერესო.
ცნობილია, რომ XVIII საუკუნე უნივერსალური
ინტერესების ეპოქაა; ამ დროს ხდება ტრადიციებისა
და ღირებულებათა გადაფასება. ეს მოძრაობა
ვოლტერის სახელს უკავშირდება. საქართველოში
ვოლტერის და ფრანგი ენციკლოპედიისტების იდეებით
გატაცებას მასობრივი ხასიათი არ ჰქონდა (მაგ., ისეთი,
როგორც რუსეთში), მაგრამ ვოლტერს თარგმნიდნენ
ალ. ჭავჭავაძე და იესე გარსევანიშვილი, რომლებიც
ამზადებდნენ ნიადაგს განმანათლებლურ იდეათა
შემოსვლისათვის. ალ. ჭავჭავაძეს საუკუნის შემდეგ

შემოაქვს ქართულ ლიტერატურასა და აზროვნებაში ვოლტერის იდეები³⁸.

ალ. ჭავჭავაძის სოციალურ-ფილოსოფიური შეხედულებების შესწავლისათვის საინტერესოა 1804 წელს თარგმნილი „ახლოით განჩხრეკილი კაცი“ (უცნობი ფრანგი ავტორი)³⁹. ამ თარგმანს თან ერთვის მთარგმნელის მიძღვნა „საქართველოს მეფის ირაკლის-ძის ფარნაოზისადმი“, სადაც ალ. ჭავჭავაძე ხაზს უსვამს ამ თხზულების მნიშვნელობას: ის შეიცავს ბრძნულ და ჭეშმარიტ აზრებს და მიზნად ისახავს გაარკვეოს ადამიანის არსი და მისი საზოგადოებრივი დანიშნულება („ცნობა კაცთა ბუნებისა, რომელსაცა ცხადყოფს წიგნაკი ესე“)⁴⁰. ამ ნაშრომის თემატიკა მრავალფეროვანია: ადამიანის ბედნიერება-უბედურების პრობლემა, ადამიანთა სოციალური თანასწორობისა⁴¹ და

38 იხ. ლ. ასათიანი, ვოლტერიანობა საქართველოში, გვ. 64-102.

39 გ. ნატროშვილის აზრით, „ახლოით განჩხრეკილი კაცი“ არის არაზუსტი, თავისუფალი, კომენტარების მსგავსი თარგმანი ჟან-ჟაკ რუსოს მიმდევრის – კონსტანტენ-ფრანსუა ბუაჟირე (ფსევდონიმი – ვოლნეი) – ნაშრომის „ნანგრევები, ანუ განსჯა იმპერიის აყვავებასა და დაცემაზე“. აქ მრავალი შესანიშნავი მხატვრული სახეა, ფრიად ორიგინალურიც; იხ. გ. ნატროშვილი, უდაბნოში დანერგილი წიგნი // „მნათობი“, № 12 (1969), გვ. 146; „ახლოით განჩხრეკილი კაცი“ // ქართული მწერლობა, ტ. IX, თბილისი, 1992, გვ. 71-79.

40 „ახლოით განჩხრეკილი კაცი“, გვ. 72.

41 სოციალური თანასწორობის მოტივს ეძღვნება ალ. ჭავჭავა-

თავისუფლების საკითხი, ადამიანის ყოფნის საზრისის განსაზღვრა, ადამიანთა შორის ომის საზრისიანობის ეჭვქვეშ დაყენება⁴² და ა.შ. ვფიქრობთ, რომ აღ. ჭავჭავაძეს ამ თხზულების თარგმანით ქართულ სააზროვნო სივრცეში შემოაქვს „განათლებული ბარბაროსობის“⁴³, ანუ „კულტურული ბარბაროსობის“ ვიკოსეული გაგება.

ადამიანი საზოგადოებრივი არსებაა და ბუნების მიერ განკუთვნილია ბედნიერებისათვის. მაგრამ არის კი ადამიანი ბედნიერი? ბუნებაში ყველაფერი ჰარმონიულია და კეთილშობილური. ხოლო იქ, სადაც ადამიანია, ტანჯვა და უბედურება გამეფებულია: „[...] ვხედავ კაცსა გაბმულსა უბედურებისა ბადეთა შინა [...]“⁴⁴.

ამ თხზულებაში ისმება კითხვა, თუ სადაა შესაძლებელი ადამიანის თავისუფალი, ბედნიერი, ჯანსაღი ცხოვრება; მაგრამ ასეთი ადგილი არსად მოიპოვება, რადგან „სრულიად ქვეყანა დაფარულ არს ცოდვისა ქვეშე!“ აქ ჩანს ადამიანისა და ბუნების

ძის ცნობილი ლექსიც „ვაჰ, სოფელსა ამას და მისთა მდ-გურთა“.

⁴² იხ. იქვე, გვ. 76-79: „ჭია, დაბადებული ფურცელსა ზედა, სუნთქავს თავისუფლებით, ხოლო კაცი ვერა სადა ჰპოებს თავისუფალსა ადგილსა!... [...] ყოველგან ჰსჩანს უღმობელობა, სულმოკლეობა, მრისხანება, შური, სიძულვილი, კაცთა კვლა და მხეცობრიობა“.

⁴³ იხ. იქვე, გვ. 79.

⁴⁴ იქვე, გვ. 72.

მიმართების კულტურფილოსოფიური ხედვა, ის ხედვა, რომელიც XVIII საუკუნის რიგ ფილოსოფიურ მიმდინარეობებში ფაქტობრივად რუსოს დევიზით შეიძლება შეჯამდეს – „უკან ბუნებისაკენ“, რადგან რაციონალიზმმა და კულტურამ ადამიანი დააშორა ბუნებას, დაიკარგა ქეშმარიტი ადამიანობა და ჰარმონიულობა, ადამიანი უბედური და გაუცხოებულია. უფრო შორს თუ წავალთ, ამ აზრთა ძირებს უ. ბ. ვიკოს კულტურის ფილოსოფიამდე მივყავართ. „კულტურული ბარბაროსობის“ ვიკოსეული ცნება უცნობი ავტორის თხზულების ალ. ჭავჭავაძისეულ თარგმანში აღინიშნება როგორც „განათლებული ბარბაროსობა“.

როგორც ვხედავთ, გარდა პოეტური მოღვაწეობისა, ალ. ჭავჭავაძის პრაქტიკულ-მთარგმნელობითი საქმიანობა ხაზს უსვამს იმ გარემოებას, რომ იგი ინდიფერენტული არ იყო თავისი ეპოქის მოწინავე შეხედულებებისადმი, უფრო მეტიც, არც თავისი ქვეყნისადაეროვნული კულტურის მდგომარეობისადმი და, ქართველ მოწინავე ინტელიგენციასთან ერთად, აქტიურად იღწვოდა ეროვნული კულტურის აღორძინებისათვის. ამ ფაქტს ადასტურებს მისი მოხსენება ნიკოლოზ პირველისადმი⁴⁵, რომელშიც ის საკმაოდ მკვეთრად გადმოსცემდა მოქალაქეობრივ

⁴⁵ იხ. ალ. ჭავჭავაძე, საქართველოს მოკლე ისტორიული ნარკვევი 1801-დან 1831 წლამდე. წერილი ნიკოლოზ პირველისადმი // ქართული მწერლობა, ტ. 9, თბილისი 1992, გვ. 80-104.

უკმაყოფილებას ქართველი ხალხის სოციალური და ეროვნული ჩაგვრის გამო. „ახლოით განჩხრეკილი კაცის“ მისეული თარგმანიც, სავარაუდოდ, ამ უკმაყოფილების ნიშანია.

* * *

აღსანიშნავია ალ. ჭავჭავაძესთან ბუნების მშვენიერების აღქმის მოტივი. ბუნების კულტი და ბუნების სიდიადის ღრმად განვითარებული განცდა ქართულ რომანტიზმში პირველად სწორედ ალ. ჭავჭავაძემ შემოიტანა; ეს მოტივი შემდეგ განსაკუთრებულ ადგილს იკავებს გრ. ორბელიანისა და ნ. ბარათაშვილის პოეზიაში. ბუნება ადამიანური ყოფიერების საფუძველია, ადამიანი ცხოვრობს, მოღვაწეობს და ქმნის თავის გარემოში (ბუნებაში). ფილოსოფიური ფიქრი ადამიანური ყოფიერების შესახებ მოიცავს ბუნების უსაზღვროებისა და მარადიულობის, მშვენიერებისა და ჰარმონიულობის წვდომას⁴⁶. ამ კუთხით ალ. ჭავჭავაძის „კავკასიას“ და გრ. ორბელიანის „საღამო გამოსალმებისას“ ბევრი რამ აქვთ საერთო. საინტერესოა, რომ ბუნების ჰარმონიასა და მშვენიერებაში პოეტი ბუნების განყენებულ სურათს ეძებს; ის ბუნებას ადამიანთან

⁴⁶ მშვენიერების კატეგორიას ჰეგელი თავის „ესთეტიკაში“, უწინარეს ყოვლისა, ბუნების მიმართ იყენებს: „პირველი რიგის მშვენიერებას წარმოადგენს სწორედ მშვენიერება ბუნებაში“; იხ. Г. В. Ф. Гегель, Эстетика, т. 2, Москва, 1969, стр. 125.

და ინტელექტთან მიმართებაში განიხილავს. ალ. ჭავჭავაძის ესთეტიკური კონცეფციის მიხედვით, ბუნების განცდაშია სიცოცხლის ის უშრეტი ძალა, რომელიც აუცილებელია ხელოვნებისა და საერთოდ ცხოვრებისათვის. ამასთან ერთად „კავკასიაში“ პოეტი ახალი საუკუნის ისტორიულ ვითარებაზეც მიაწვდის:

„შეიჭრნენ ჩრდილოს ვაშტნი წიაღსა გრანიტთასა,
არ პრიდეს ლელეთ სიღრმეს, არც სიმაღლეს მთათასა.
ფოლადნი, ქვათ მკვეთელნი, ათასთა შინა ხელთა,
ხელოვნებითნი მეხნი, მედგრად მჩენელნი ცეცხლთა,
ჰსცემდენ, ჰგლეჯდენ, ქუხოდენ და კავკასი მკვნესარედ
ეხოთა მიერ წყლულთა თვისთა ცხად ჰყოფდა მწარედ.
განიხსნა გზა და ეშვათ ივერელთ სასოება,
რომე მუნით შევიდეს მათ შორის განათლება.“

(„კავკასია“)

ეს ერთგვარი მოწოდებაა კულტურისა და განათლების აუცილებლობაზე, რადგან სწორედ ცოდნითა და განათლებით დაიმკვიდრებს ადამიანი საზოგადოებაში ღირსეულ ადგილს.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე შეიძლება ითქვას, რომ ალ. ჭავჭავაძის რომანტიზმი საკუთარ ფილოსოფიურ-ესთეტიკურ ხედვას ეფუძნება: მის შემოქმედებაში მაღალმხატვრულ დონეზეა გამოხატული რომანტიზმის არსებითი მოტივები.

ამასთან ერთად, მისი პოეზია რეფლექსურობის ნიშნითაა აღბეჭდილი. აღ. ჭავჭავაძის მთელი შემოქმედება იმის ნათელი დასტურია, რომ პოეზიას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ადამიანისა და საზოგადოების ფორმირების პროცესში. გერმანული რომანტიზმის თეორეტიკოსებიც ხომ პოეზიას უმაღლეს დანიშნულებას ანიჭებდნენ: „თუკი პოეზია არ არსებობს, სინამდვილეც არ იარსებებს“⁴⁷.

⁴⁷ იხ. F. Schlegel, A. W. Schlegel, Novalis, F. Schleiermacher, Fragmente, in: Athenacum, S. 125.

ბ) გრიგოლ ორბელიანი (1804-1883)

რომანტიზმის ფილოსოფიური იდეები ორიგინალური სახით წარმოჩნდა გრიგოლ ორბელიანის შემოქმედებაში. გრ. ორბელიანისათვის ცნობილი იყო კლასიკური გერმანული ფილოსოფიის და რომანტიზმის თეორეტიკოსთა შეხედულებანი. როგორც ზემოთ აღინიშნა, აუგუსტ და ფრიდრიხ შლეგელების ფილოსოფიურმა შეხედულებებმა განსაკუთრებული გავლენა იქონია რომანტიზმის ჩამოყალიბებაზე. თავის მხრივ, ძმები შლეგელების რომანტიკულ თეორიაზე გავლენა მოახდინა შელინგის „ხელოვნების ფილოსოფიამ“.

გრ. ორბელიანი იცნობდა ფრ. შლეგელის ნაშრომს „ძველი და ახალი ლიტერატურის ისტორია“, რომელიც 1812 წელს ვენაში წაკითხული ლექციების კურსს წარმოადგენს. იგი მალევე ითარგმნა რუსულად და ორჯერ გამოიცა (1826, 1834)⁴⁸. ფრ. შლეგელი ამ ნაშრომში მსოფლიო ლიტერატურას განმარტავდა, როგორც ნაციონალურ ინდივიდუალობათა გამოხატვას, განსხვავებულ ხალხთა ცხოვრების ასახვას. ამ ნაშრომით – ნაპოლეონის პოლიტიკის საწინააღმდეგოდ – განხორციელდა რომანტიკული მობრუნება ხალხის შინაგანი ბუნებისაკენ; ფრ. შლეგელის თანახმად, რომანტიკული ცხოვრების განცდის შინაგანი საჭიროება ცხადი გახდა, რადგან სახეზეა დაპირისპირება მომძლავრებულ ინტელექტუალურ „მეს“ ცნობიერებასა და ურთიერთსაწინააღმდეგო ძალთა მოთხოვნილებებს შორის.

გრიგოლ ორბელიანი იმონუმებს კიდევ შლეგელის ნაშრომს „ძველი და ახალი ლიტერატურის ისტორია“, კერძოდ, მის აზრს ფსალმუნთა შესახებ: „ფსალმუნი არს თავისუფლებითი ამაღლება სულისა ღვთისადმი. ნახე ისტორია ლიტერატურისა შლეგელის მიერ“⁴⁹. ფსალმუნთა შლეგელისეული ინტერპრეტაცია აჯამებს პოეტის ზნეობრივ და ჰუმანურ შეხედულებებს;

⁴⁸ ჩვენ ვსარგებლობთ 1834 წლის გამოცემით; იხ. Ф. Шлегель, История древней и новой литературы, ч. I-II, СПб, 1834.

⁴⁹ ა. განერელია, გრიგოლ ორბელიანი // გრიგოლ ორბელიანი, საღამო გამოსაღმებისა, თბილისი, 1989, გვ. 12.

კითხვას – „რა არის ჩვენი სიცოცხლე, თუ არა საქმე კეთილი?“ – ლექსში „ფსალმუნი“ ასეთი პასუხი მოსდევს: „ვინც ძლიერებას ხმათა მაღლით ამცნო სიმართლე და ძმას დაცემულს მიჰსცა ხელი და აღადგინა!...“⁵⁰ გრიგოლ ორბელიანმა თარგმნა შლეგელის ზემოთ მოყვანილი აზრი და მშვენიერი პოეტური ფორმით გამოხატა. მეტიც, შეიძლება ითქვას, რომ ქართველი რომანტიკოსის ინტერესი რომანტიზმის თეორეტიკოსებისადმი, კერძოდ, ფრ. შლეგერის ნაშრომისადმი („ძველი და ახალი ლიტერატურის ისტორია“) შემთხვევითი არ ყოფილა. ეს აზრი მტკიცდება ილია ორბელიანისადმი მიწერილი ორი წერილით (1834 წ. 16 მაისის წერილითა და 1835 წ. ერთ-ერთი წერილით)⁵¹. ფრ. შლეგელის ამ ნაშრომის ძირითადი შეხედულებების გათვალისწინების საფუძველზე, შეიძლება ითქვას, რომ ის კონცეფცია, რომელიც საფუძვლად უდევს „სადღეგრძელოს“ – პატრიოტული სულისკვეთება, ერის ისტორიული წარსულის განდიდება, ბუნების მშვენიერების აღქმა, თანამედროვეთა სულიერი აქტივიზაციის მოთხოვნა – მხოლოდ წმინდა ლიტერატურული სიმპათიით განპირობებული არ არის.

⁵⁰ გრ. ორბელიანი, ფსალმუნი // გრ. ორბელიანი, თხზულებათა სრული კრებული, ა. განერელიას და ჯ. ჭუმბურიძის შესავალი წერილით, რედაქციითა და შენიშვნებით, თბილისი, 1959, გვ. 83.

⁵¹ იხ. გრ. ორბელიანი, წერილები, რედ. ა. განერელია, თბილისი, 1936, გვ. 12.

გრ. ორბელიანის რომანტიკული პოეზიისათვის არსებითია წარსულის განდიდება და ეს სწორედ რომანტიზმის ფილოსოფიური საფუძვლებითაა განპირობებული. ისტორიული წარსულის მაღალ-მხატვრულ რეკონსტრუირებას ქართულ ლიტერატურაში პირველად სწორედ რომანტიკოსებთან ვხდებით („სადღეგრძელო“, „ბედი ქართლისა“). ერის ისტორიული წარსულის განდიდება დამახასიათებელია ზოგადად რომანტიკული მსოფლმხედველობისათვის. ეს თემა თავს იჩენს რომანტიზმის თეორეტიკოსთა (შელინგი, ძმები შლეგელები, ტიკი, ნოვალისი და ა.შ.) შემოქმედებაში⁵².

ადამიანი ისტორიული არსებაა. მისთვის წარსული მხოლოდ სწორხაზობრივი ცნება არ არის, არ არის ის, რაც იყო. წარსული მნიშვნელობს, მას აქვს „აქ ყოფნის პრეტენზია“ (ვ. დილთაი). ამიტომ მისი ცხადყოფა ფილოსოფიის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა⁵³.

ფრიდრიხ შლეგელი მეცნიერების და ხელოვნების, აგრეთვე პოეზიის დანიშნულებას და ღირსებას ერის ისტორიული წარსული განდიდებაში და გაცნობაში

⁵² ა. პოპიაშვილი, რომანტიზმი // ა. პოპიაშვილი, ინდივიდის პრობლემა ს. კირკეგორისა და ფ. ნიცშეს ფილოსოფიაში, თბილისი, 1988, გვ. 46.

⁵³ ვ. დილთაის რომანტიზმთან მიმართების შესახებ იხ. H.-G. Gadamer, Das Problem Diltheys. Zwischen Romantik und Positivismus, in: H.-G. Gadamer, Neuere Philosophie II: Probleme, Gestalten, Tübingen, 1987, S. 406-424.

ხედავს. რომანტიკული პოეზიის შინაარსის გასაგებად ისტორიულ წარსულს უნდა დავემყაროთ. ეს კი უდიდესი ძალით მოქმედებს ეროვნულ გრძნობებზე. ერის შემდგომი განვითარებისათვის, მისი სულიერი ყოფიერებისათვის უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება ერის უძველეს, ნაციონალურ მოგონებებს. „მსგავსი ეროვნული მოგონებები – ყველაზე მშვენიერი მემკვიდრეობა, რაც შეიძლება ერს გააჩნდეს – წარმოადგენს ყოვლად შეუცვლელ უპირატესობას, და თუ ერი საკუთარ გრძნობაში ამაღლდება, გონებისაგან გაკეთილშობილდება იმით, რომ მოეპოვება ესოდენ დიდმოგონება, გადარჩენილი საკუთარი წარსულიდან, ერთი სიტყვით პოეზია, მაშინ ის ჩვენს თვალში და მსჯელობაში უფრო მაღალ საფეხურზე დგება“⁵⁴. ერის სული ღირებული რომ გახდეს, ერი უნდა ამაღლდეს თავისი გმირული წარსულის და თავისი ბედის ნათელ ცნობიერებამდე. ეს არის ერის თვითშემეცნება, ეს არის ისტორია. ფრ. შლეგელის ზემოთ მოყვანილ შეხედულებებს ფილოსოფიური საფუძველი აქვს შელინგის ფილოსოფიაში, სადაც პოეზიის მასალად გამოცხადებულია არა მხოლოდ მითოსი, არამედ თქმულება, ლეგენდა და, საერთოდ, ერის ისტორიულ წარსულთან დაკავშირებული ყველა გადმოცემა. ამასთან, შლეგელისთვის „ისტორიის ერთადერთი სისტემა, რომელიც მთლიანად დააკმაყოფილებდა

⁵⁴ იხ. Ф. Шлегель, История древней и новой литературы, стр. 13.

თეორიულ გონებას [...] არის წრიული სისტემა⁵⁵.

სიცარიელე და წყვეტა ისტორიაში, „ძველ კულტურასა და ახალი დროის განათლებას შორის“ ღუპავს თავდაპირველად ხელოვნებას და მეცნიერებას, „რათა შემდგომ უფრო ბრწყინვალედ წარმოადგინონ თითქოს არაფრისაგან, გრძელი ათასწლოვანი ღამის შემდეგ, მათი უეცარი აღმოცენება“⁵⁶. შლეგელის აზრით, ყოველი ცდა წარსულთან კავშირის გასანადგურებლად არის ბარბაროსობა და ველურობა. თუმცა ისიც ნათელია, რომ პოეტები მიისწრაფვიან სინამდვილისადმი და ბუნებისადმი, ანუ უშუალოდ უკავშირდებიან აწმყოს. აქ, ამდენად, აქცენტი გარე სამყაროზე და ბუნების უსაზღვრო ძალაზეა გადატანილი. შელინგისათვის ყოველი ხილული არის აბსოლუტის სხვადასხვაგვარი მანიფესტაცია, ყველაფერი არის „მე“, აბსოლუტური „მე“ ყველაფერში რაღაც ფორმით ვლინდება (აქ გვაქვს მსგავსება ნეოპლატონიზმთან). თუ დავაზუსტებთ, შელინგთან წინა პლანზე წამოწეულია ბუნებისადმი ადამიანის დამოკიდებულების აქტიური მხარე. „ხელოვნების ფილოსოფიაში“ ბუნება არის აბსოლუტის გახსნა-გამოვლინება ადამიანის ცნობიერების მიერ. ეს არის სუბიექტივიზმი კლასიკური გერმანული ფილოსოფიისა და ეს არის ის ხაზი ფილოსოფიის ისტორიაში,

⁵⁵ იხ. Ф. Шлегель, Эстетика. Философия. Критика, т. I, Москва, 1983, стр. 77.

⁵⁶ იხ. Ф. Шлегель, История древней и новой литературы, стр. 295.

რომელიც პლატონის ფილოსოფიიდან – ფიხტესა და შელინგის გავლით – ჰეგელის ფილოსოფიამდე მიდის⁵⁷. უფრო მეტიც, შელინგმა რაციონალიზმს დაუპირისპირა რომანტიზმი. ამოსავალი მხატვრული ცნობიერებაა, ცხოვრების ყველაზე უფრო სარწმუნო ფორმა. ამოსავალი არის არა შემეცნების ობიექტი, არამედ სუბიექტის თვითშემეცნება. ინტელექტუალური ჭვრეტიდან ხდება გადასვლა ესთეტიკურ ჭვრეტაზე, სუბიექტური ცოდნიდან – ობიექტურზე, იდეალიზმიდან – რეალიზმზე.

ბუნება ამაღლებულია მისი სიდიადის, ქაოტურობის, მშვენიერების გამო. ქაოსის განჭვრეტა აბსოლუტისკენ მიდის, ქაოსის ჭვრეტით გონება აღწევს აბსოლუტის საყოველთაო შემეცნებას, იქნება ეს მეცნიერებასა თუ ხელოვნებაში. წარსულის გარდა, პოეზიისათვის განსაკუთრებულ „მასალად“ შეიძლება წარმოსდგეს ბუნება, ან ინდივიდის ყოფიერების სიღრმეთა ძიება. ფრ. შლეგელთანაც ხდება პოეზიის შემობრუნება ბუნებისადმი, სინამდვილისადმი და ამ მიწიერ გრძნობებში ტანჯვაც კი ფერისცვალების საშუალებაა.

მაშასადამე, რომანტიზმი თავის სანყისებში ვლინდება, როგორც რეფლექსურად სტრუქტურირებული მოვლენა, რაც იმას ნიშნავს, რომ ის ძველი სინამდვილის რესტავრირებას, კვლავ აღდგენას ესწრაფვის; ე.ი. რომანტიზმი აქ წარმოჩნდება,

⁵⁷ შდრ. Ф. В. И. Шеллинг, Философия искусства, Москва, 1966, стр. 79-80.

როგორც წარსულისკენ უკუმიმართული ინტელექტუალური მოძრაობა. ამის შესაბამისად, აუგუსტ შლეგელი ხაზგასმით აღნიშნავს „განათლების უნივერსალურობას“, როგორც ჩვენთვის ერთადერთ შესაძლებელ „უკუგზას ბუნებისაკენ“. უნდა აღინიშნოს, რომ ეს აზრი ერთგვარი რუსოიზმის გამოხატულებაა.

შლეგელის და შელინგიანური ფილოსოფიის ზემოთ აღნიშნული იდეების ერთგვარ მხატვრულ ტრანსფორმაციას წარმოადგენს გრიგოლ ორბელიანის შემოქმედება. ამასთან, შელინგის ფილოსოფიის შესახებ ვრცელი მსჯელობა არის რომანტიკული დრამატურგიის უდიდესი წარმომადგენლის, ჰაინრიხ ცშოკეს (1771-1848) მოთხრობის „მაცდუნებლის“ გრიგოლ ორბელიანისეულ ქართულ თარგმანში⁵⁸. აღსანიშნავია, რომ ეს მოთხრობა ორიგინალში სხვა

⁵⁸ ჰაინრიხ ცშოკე იყო ძალიან პოპულარული მწერალი და პოლიტიკოსი; ის მოღვაწეობდა შვეიცარიაში და მისი შემოქმედება განმსჭვალული იყო განმანათლებლურ-პედაგოგიური ტენდენციებით, რომანტიკული სიხარულის განცდით და შოტლანდიელი უოლტერ სკოტისგან მომდინარე ისტორიული რეალიზმით. ცშოკეს რესპუბლიკურ შვეიცარიაში XVIII საუკუნის განმანათლებლობის იდეალების რეალიზება სურდა. როგორც გაზეთის რედაქტორი და აქტიური პოლიტიკოსი, ის დემოკრატიისა და ლიბერალური ბურჟუაზიის მომამზადებელი გახდა. მისი ყურადღება ექცეოდა ახალგაზრდობასა და, უმეტესწილად, ჯერ კიდევ გაუნათლებელ ხალხს. მის ნაშრომებს დიდი აღმზრდელობითი ფუნქცია მიენიჭა და შვეიცარიის საზღვრებს მიღმაც, ამ მხრივ, სანიმუშო გახდა.

სახელს ატარებს – „ვალპურგის ღამე“. გრიგოლ ორბელიანმა ის 1833 წელს გადმოაქართულა⁵⁹.

სწორედ რომანტიზმის გერმანელ თეორეტიკოსთა მთავარმა პრინციპებმა მისცეს ბიძგი გრიგოლ ორბელიანს, ბუნების მრავალფეროვნება და წესრიგი თავისი მხატვრული სიტყვის რეფლექსიის საგნად ექცია.

მოვიხმოთ რამდენიმე შტრიხს გრიგოლ ორბელიანის პოემიდან „სადღეგრძელო“:

„სად მთანი ყინვის გვირგვინით არიან ცამდე ასულნი
და მდინარენი ზახილით ზვირთის ზვირთებზე მსროლელნი,
უფსკრულნი – ჩაბნელებულნი, კლდენი – თვალგაუწვდენელნი,
სად მონადირე ჰსდევს ჯიხვსა და მის ქვეშ ჰვლენან ღრუბელნი.

სად ველნი, ფერად ზურმუხტნი, ნაზადა აღმწვანდებიან
მათზე კასკასით წყარონი, გახარებულნი მორბიან;
მათ სიკამკამეს ყვავილნი თავ-დახრით განცვიფრდებიან;
გულს მათი ხილვა უხარის, თვალთ კვალად ენატრებიან;

სხვა საქართველო სად არის, რომელი კუთხე ქვეყნისა?
ერი – გულადი, პურადი, მებრძოლი შავის ბედისა?!
შავთა დროთ ვერა შესცვალეს მის გული ანდამატისა,
იგივ მხნე, იგივ მღერალი, მოყვარე თავის მიწისა!..“

⁵⁹ იხ. შ. რევიშვილი, გერმანულ-ქართული ეტიუდები, თბილისი, 1997, გვ. 26.

ამ სტრიქონებში კარგად ჩანს ქართული რომანტიზმის სპეციფიკა; გრიგოლ ორბელიანისთვის ბუნების მშვენიერების განცდა უცნაურობად დაკავშირებულია სამშობლოს აღქმასთან. ბუნება და სამშობლო ქმნის პოეტის ფილოსოფიურ-ესთეტიკური მრწამსის უმნიშვნელოვანეს კატეგორიებს.

სამშობლოს უიმედოებით გამოწვეული სევდა არასდროს სტოვებდა გრიგოლ ორბელიანს. სწორედ ამით იყო გამოწვეული მისი რომანტიკულ-პატრიოტული ძიებებიც („ჰე, ივერიაჲ! ვიდრე იყო ქედმოდრეკილი, / ვიდრემდის სხვათა ყვედრებითა გფარვიდეს ძალი...“). დრო ულმოებელია. მას მოაქვს ყოველივე – სიცოცხლის სიტკბოება, სიხარული, ყოველგვარი ბედნიერება თუ უბედობა. ცხოვრება ფუჭია და წარმავალი, ამიტომ, პოეტის აზრით, უნდა მიიღო ის, რისი მიღებაც მისგან – სიცოცხლისგან – შეიძლება.

„იმზიარულე

ვიდრე სიცოცხლე,

შენი მშვენიერებს, ვით ყვავილთ ჯაჭვი.“

(„ეკატერინა ჭავჭავაძისას“)

ადამიანი და მისი თავისუფლება პოეტისათვის ყველაზე ძვირფასია. მკაცრი და ულმოებელი სინამდვილის დავინწყების მიზნით, პოეტი სიმთვრალის ქებასაც კი არ ერიდება. გრ. ორბელიანის რომანტიკული განწყობა ეროვნული თავისუფლების მოტივთანაა შერწყმული („თავისუფლება განქრა

ჩვენთვის, რალა გვახარებს!"). ამ მხრივ, საინტერესოა „სადლეგრძელო“, „იარალის“, „თამარ მეფის სახე ბეთანიის ეკლესიაში“. ეს მოტივი განსაკუთრებული სიძლიერითაა გამოხატული „სადლეგრძელოში“. როგორც ლიტერატურის კრიტიკოსები აღნიშნავენ, აქ არის გრ. ორბელიანის რომანტიზმის თავი და ბოლო. ისტორიულ გმირთა სახეები პოეტმა სიმბოლოებად აქცია; თვით ბუნებაც და მისი წარმტაცი სურათების აღწერა ამ მოტივს ემსახურება.

თავისუფლების პრობლემის რომანტიკული გაგება გრ. ორბელიანის შემოქმედების უმნიშვნელოვანეს მოტივს წარმოადგენს. აღსანიშნავია, რომ პოეტი ამ პრობლემას ფილოსოფიურ ქრილში გაიზრებს. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ გრ. ორბელიანთან თავისუფლების ფილოსოფიური კატეგორიის ტრანსფორმაცია ხდება: უპირატეს მნიშვნელობას იძენს ეროვნული თავისუფლების საკითხი! მისი შემოქმედების ბოლო პერიოდი ხომ ეროვნული თავისუფლების დაკარგვით გამოწვეული უდიდესი სევდითაა დაღდასმული:

„დავბერდი, ბედს ვერ მოვესწარ, დაემხო ჩემი სამშობლო,
გულს მიკლავს უიმედობა, საფლავს ჩავდივარ სიმწარით...“

(„დავბერდი, ბედს ვერ მოვესწარ“)

თუკი აქ ფრ. შლეგელის აზრთა მდინარებას მივყვებით, სავსებით გამართლებულია ვიკითხოთ: რომელი ფილოსოფია რჩება დიდ ქართველ

რომანტიკოსს? და თუ ფრ. შლეგელისვე სიტყვებით ვუპასუხებთ – „შემოქმედი, რომელიც თავისუფლებიდან და თავისთავის რწმენიდან გამოდის და აჩვენებს, თუ როგორ აღბეჭდავს ადამიანური გონება თავის კანონს ყოველივეზე, თუ როგორ არის სამყარო თავისი ხელოვნების ქმნილება“. საკუთარი უნივერსალური პოეტური კონცეფციით, რომელიც ღრმა ფილოსოფიურ ძირებზე დგას, გრ. ორბელიანი ქმნის თავის მაღალმხატვრულ ხელოვნებას, ეროვნული თავისუფლების მოდელს და სამშობლოს ხატს.

ბუნების სურათი მისთვის ცოცხალია. გაშლილი სუფრა იგივეა, რაც ყაბახი, სადაც იყო „ცხენთა თქრიალი, შუბთა ტრიალი“, ეს ყაბახი კი სამშობლოა, წარსულის ნიშანი და სიმბოლო. ცალკე კვლევის საგანია „იარალის“ პატრიოტული სიმბოლიკაც. ამ ლექსში იმდენად ფართოდაა გაშლილი ეროვნული მოტივები, რომ გაურკვეველია, თუ რატომ აკრიტიკებდა კ. აბაშიძე გრ. ორბელიანს (ეს ლექსი ჟანდარმერიასაც არ დარჩა შეუმჩნეველი).

საინტერესოა ის მომენტი, რომ გრ. ორბელიანის სევდანარევი პატრიოტიზმი პოეტისათვის უბედურებად იქცევა. სიცოცხლე აზრს კარგავს, რისთვისაც იგი „ზენას“ საყვედურობს:

„სიცოცხლე ფუჭი,

უბრალოვ ნიჭო,

რად მოუციხარ ჩემთვის ზენასა.

და თუ მიწოდა
არსით სოფლადა,
რასათვის მიმცა მსხვერპლად ტანჯვასა?

რად მომცა სული,
ენებით აღესილი,
გონება ეჭვით შეშფოთებული,
და აწმყო – არად,
წარსული სიზმრად,
და მაცთუნებლად თვით მომავალი?

ანუ საგანი
რა არს, ვერ ვპსცანი,
ამა სოფლადა ჩემისა მოსელის?“

(„მიბაძვა პუშკინისა“)

აქ ავტორი შეიძლება ითქვას, ფაუსტიკებურ ინტელექტუალურ სევდას ააშკარავებს და ეს არის მისი პატრიოტიზმის, შეიძლება ითქვას, დასასრულიც.

ცალკე კვლევის საგანია გრიგოლ ორბელიანის მიერ ენის სიღრმეების ფილოსოფიური გააზრება და მის მიერ გამოთქმული მოსაზრებების პირველწყაროთა ძიება. ამ საკითხთან დაკავშირებით, საინტერესოა გრ. ორბელიანის ლექსი „პასუხი შვილთა“ და „განხილვა“, ანუ „სიტყვისათვის“, რომლებიც დაიბეჭდა 1874 წელს, ჟურნალ „ცისკარში“, ძველი სემინარიისტის ხელმოწერით⁶⁰.

⁶⁰ „პასუხი უღირსთა შვილებთა“, „ცისკარი“, ივლისი-აგვის-

„იდეა, ჰაზრი დაბადებული გონებაში, არის ჯერ ვითარცა არა არსი... სიტყვა მიჰყვანს ათასსა მსმენელთა გასანმედელად, გასანათლებლად სიბნელისაგან გონებისა და ზნეობისა მათისა! სიტყვა გამომთქმელი ჭეშმარიტებისა, არის უკუდავი და მოქმედ მარად უამს“. ეგვიპტე და ბაბილონი შთანთქა მიწამ, მაგრამ სიტყვა თქმული მოსესაგან ისევ ცოცხლობს. სიტყვა ღვთაებრივი ძალაა, რომლის შემწეობითაც „კაცი შეიქმნა მეფედ ქუეყნისა“. ავტორი ეხება ახალ სიტყვას. კერძოდ, იგი ვერ შეცვლის ენის არსებით თვისებას. „ენის თვისება მყოფობს მარადის შეურყეველად“. რაც მეტად მდიდარი და მშვენიერია ენა, მით უფრო ნათელია ხალხის გონება, „მით მეტად ავიცილებთ ფეხებით საკუთარ აზრზე დგომის საფრთხეს“. გრ. ორბელიანი ხაზს უსვამს ენის უდიდეს მნიშვნელობაზე ერის თვითშეგნების პროცესში. ქართული ენა არის ის ენა, რომელიც ასე დიდებულად ბრწყინავს „სალმრთოს წერილში“, „ვეფხისტყაოსანში“, ძუელთა და ახალ ლექსებში და თვით სვანის სიმღერაშიაც [...]“. შელინგის მიერ მხატვრული ცნობიერების შესახებ გამოთქმულ აზრთა გამოძახილს ვხვდებით შემდეგ მსჯელობაშიც: „[...] გამოჩენილი მწერალნი გვიხატავენ ჰაზრსა, არა თუ მხოლოდ ნათლად, არამედ ლამაზის ფორმითაცა, და სიტყუაცა მათი მომდინარეობს, ვითარცა

ტო, 1874, გვ. 1-9. განხილვა „სიტყვისათვის“, ძველი სემინარისტის ხელმოწერით, „ცისკარი“, სექტემბერ-ოქტომბერი, 1874, გვ. 14-37.

წყალი, ხან მძიმედ დიდებულების სიამაყითა [...] ხან მეუხარედ, ვითარცა შემადრწუნებელი რისხუა! მაშინ, მსმენელიცა უნებლიეთ მისჰსდევს სიტყვისა მის მდინარების ძალსა, გულით გახარებული, გონებით მოზიდული, ღონე-მიტაცებული დამონებული!”

ბ) ნიკოლოზ ბარათაშვილი (1817-1845)

ადრეული რომანტიზმი თავის თავს აღიქვამდა, როგორც კულტურულ რევოლუციას, იმ მიზნით, რომ პოეზია არის ნიმუში და, უნინარეს ყოვლისა, ადგილი „თავისუფალი ორგანიზაციის“ შექმნისთვის. „ათენუმის“ 116-ე ფრაგმენტში ამ თვალსაზრისით, ფრ. შლეგელის მიერ, ახალი იდეა – პოეზიისა და საზოგადოების, ხელოვნებისა და ცხოვრების ახლებური შერიგება – იქნა შეთავაზებული: „რომანტიკული პოეზია პროგრესული, უნივერსალური პოეზიაა. მისი ამოცანა მხოლოდ ის კი არ არის, რომ პოეზიის განსხვავებული გვარები კვლავ შეარიგოს და ის ფილოსოფიასთან და რიტორიკასთან დაახლოვოს.

მან [...] პოეზია და პროზა, გენიალობა და კრიტიკა, ხელოვნების პოეზია და ბუნების პოეზია ერთმანეთს უნდა შეადუღაბოს. პოეზია ცოცხალი უნდა გახადოს, ცხოვრება და საზოგადოება კი პოეტური“. საინტერესოა, რომ სწორედ ამ კუთხით დაინახა და შეაფასა ნ. ბარათაშვილის შემოქმედება ნ. ნიკოლაძემ თავის რეცენზიაში „ნიკოლოზ ბარათაშვილი“⁶¹.

მიუხედავად იმისა, რომ ნ. ბარათაშვილი ქართველ რომანტიკოსთა შორის ყველაზე გამორჩეული და მნიშვნელოვანი ფიგურაა, რომანტიკული პოეზიის მისეული მოტივებით, მისი პოეზიის ევროპული მასშტაბებით⁶², ღრმა ფილოსოფიური და სოციალურად აქტუალური შინაარსის პოეზიით, ნ. ნიკოლაძე ნ. ბარათაშვილის შემოქმედებას რომელიმე ლიტერატურულ მიმდინერეობას არ მიაკუთვნებს, თავის რეცენზიაში რომანტიზმის ცნებას საერთოდ არ ახსენებს, თუმცა არაერთგზის ავლებს პარალელს მ. ლერმონტოვის პოეზიასთან, რაც „ინტუიციურად“

⁶¹ ეს რეცენზია პირველად დაიბეჭდა „ტიფლისსკი ვესტნიკში“ (№ 17, 1876), ხოლო მოგვიანებით ილია ჭავჭავაძემ გადაბეჭდა „ივერიაში“ სათაურით „ბატონ ნ. ი. ნიკოლაძის აზრი პოეტ ნიკოლოზ ბარათაშვილსა და მის პოეზიაზე“. ამის შესახებ იხ. ნანა ნიკოლაძე, ნიკო ნიკოლაძე ნ. ბარათაშვილის შესახებ // „კრიტიერიუმი“, №13, თბილისი, 2005, გვ. 120-122.

⁶² ნ. ბარათაშვილის პოეზიის პირველი ორიგინალური ანალიზი მოგვცა ილია ჭავჭავაძემ; იხ. ი. ჭავჭავაძე, ნერილები ქართულ ლიტერატურაზე, გვ. 534-544.

ნ. ბარათაშვილის „რომანტიკულ ტრადიციაში“ დანახვას ნიშნავს⁶³. ნ. ნიკოლაძე ხაზს უსვამს ბარათაშვილის „ნოვატორობას“ და მას დიდ ქართველ განმანათლებელ პოეტს, დავით გურამიშვილს ადარებს: „იშვიათი იყო ისეთი მწერალი, რომელიც თავის ლექსებში დრო-ჟამის ვითარებასა და სიავეს შეხებოდა და არც ერთს გარდა დ. გურამიშვილისა არ გაუბედია გამოეთქვა ლექსებით ცხოველი აზრი თავისი დროის ცხოვრების სხვადასხვა საგნებზე [...] ცხადია, ასეთ მწერლობაში რა დიდი მნიშვნელობა აქვს ისეთ ნიჭიერ პოეტს, რომელმაც პირველად გაბედა გაემსჭვალა თავისი ლექსები დრო-ჟამის ცოცხალი მოტივით და გამოეთქვა მაშინდელი საუკეთესო კაცთა გუმანი, გულის ნადები და მისწრაფებანი“⁶⁴. ბარათაშვილის პოეზიაში განსაკუთრებით ნათელი ხდება **ხალხური პოეზიისადმი დაბრუნება**; ეს კი გვიანი რომანტიზმის ერთ-ერთი ძირითადი მოთხოვნა იყო. ღრმა ფილოსოფიურ განაზრებებთან ერთად, მისი შემოქმედება ახლოსაა ქართულ ზეპირსიტყვიერებასთან. ნ. ნიკოლაძე ბარათაშვილის ლექსს „მადლი შენს გამჩენს“ ხალხური პოეზიისა და გენიოსობის ნიმუშს უწოდებს და თვლის, რომ ამ ლექსით შეითვისა ქართველმა ხალხმა ხალხური სასაუბრო ენა, ხალხური გამოთქმა, ხალხური კილო: „[...] ქართულმა სახალხო პოეზიამ ამ

⁶³ იხ. ნანა ნიკოლაძე, ნიკო ნიკოლაძე ნ. ბარათაშვილის შესახებ, გვ. 121.

⁶⁴ იქვე, გვ. 120.

ლექსში ჰჰოვა თავისი ჭეშმარიტი სახე⁶⁵.

ქართულ რომანტიზმში ფილოსოფიური იდეების წარმოსაჩენად საინტერესოდ გვეჩვენება ნიკოლოზ ბარათაშვილის პოეტური მსოფლმხედველობის ძირების კვლევა სოლომონ დოდაშვილის ფილოსოფიური შეხედულებების ანალიზის ფონზე. მიუხედავად იმისა, რომ ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ამ საკითხთან დაკავშირებით ერთმნიშვნელოვანი აზრი არ არსებობს (და ამის საფუძველი თვით სოლომონ დოდაშვილის ფილოსოფიის არაერთგვაროვანი შეფასებაც შეიძლება იყოს), ზოგიერთი ქართველი მკვლევარი მიიჩნევს, რომ ს. დოდაშვილის „ხელმძღვანელობით აღიზარდა ცნობილ რომანტიკოსთა მთელი თაობა (მიხ. თუმანიშვილი, ნ. ბარათაშვილი და სხვ.)“⁶⁶; ის, რაც დავის საგანს არ წარმოადგენს, არის შემდეგი: ქართული რომანტიზმის ჩამოყალიბების ხანა დაემთხვა სოლომონ დოდაშვილის (1805-1836) მოღვაწეობას; დოდაშვილის ფილოსოფიურმა და ფილოლოგიურმა შრომებმა დიდი გავლენა მოახდინა იმდროინდელ ქართულ კულტურასა და მეცნიერებაზე⁶⁷, მან შე-

⁶⁵ იქვე, გვ. 122.

⁶⁶ ი. ევგენიძე, ქართული რომანტიზმის საკითხები, გვ. 96; აკ. განერელია, ნიკოლოზ ბარათაშვილი, თბილისი, 1947. კ. კაციტაძე, სოლომონ დოდაშვილი და ნიკოლოზ ბარათაშვილი // „ლიტერატურა და ხელოვნება“, № 1, თბილისი, 1990, გვ. 74.

⁶⁷ ქართული ფილოსოფიის ისტორიის, როგორც მეცნიერების ჩამოყალიბების სათავეებთან, ანტონ პირველის ფილოსო-

მოქმედებითად აითვისა კლასიკური გერმანული ფილოსოფია და ქართულ სააზროვნო სივრცეში მისი ღრმა და ორიგინალური ინტერპრეტაცია მოგვცა, რითაც „თანამედროვე ევროპული აზროვნების სიმალლეზე აღმოჩნდა [...]“⁶⁸; ამასთან XIX ს. 30-იან წლებში სახეზე გვაქვს დოდაშვილის უმნიშვნელოვანესი ნაშრომები: 1927 წ. „Курс философии, часть первая. Логика“ (СПб, 1827), „მოკლე განხილვა ქართულისა ლიტერატურისა ანუ სიტყვიერებისა“ (1832) და „რიტორიკა“; ამ პერიოდისათვის დოდაშვილი პოპულარულია როგორც ჩვენში, ისე რუსეთში⁶⁹ (ინერება რეცენზიები მის შესახებ, ხდება მისი ციტირება); ამ ფონზე სრულიად საფუძვლიანად შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ნ. ბარათაშვილი იცნობდა

ფიურ და ფილოლოგიურ შრომებთან ერთად, ს. დოდაშვილის „მოკლე განხილვა ქართული ლიტერატურისა ანუ სიტყვიერებისა“ შეიძლება დასახელდეს (შდრ. შ. ხიდაშელი, შესავალი // ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორია, ტ. 1, რედ. შ. ხიდაშელი, მ. მახარაძე, თბილისი, 1996, გვ. 3).

⁶⁸ შ. ნუცუბიძე, XIX საუკუნის პირველი მესამედის ქართული ფილოსოფია // შ. ნუცუბიძე, ქართული ფილოსოფიის ისტორია, ტ. 2, თბილისი, 1958, გვ. 490: იგი „[...] მიხვდა ტრანსცენდენტალობის სისუსტეს და ცნობიერების ჩიხიდან გამოსვლა სინამდვილის აგების კი არა, არამედ მოცემული სინამდვილის გაგების (მოცემული ცნებები ს. დოდაშვილისა, ერთ-ერთი საფეხურია ამ გაგებისა) გზით სცადა. აქაა ს. დოდაშვილის დაშორება კანტისაგან, მისი ტრანსცენდენტალიზმისაგან“.

⁶⁹ იქვე, გვ. 491.

ს. დოდაშვილის ფილოსოფიურ შეხედულებებს და კლასიკური გერმანული ფილოსოფიის იდეები ბარათაშვილის მსოფლმხედველობაში სწორედ დოდაშვილის შრომებით ხდება ცნობილი. თუ ნ. ბარათაშვილისა და გრ. ორბელიანის ურთიერთობებსაც გავითვალისწინებთ და გრ. ორბელიანის⁷⁰ დიდ ინტერესს გერმანული რომანტიზმის თეორეტიკოსებისადმი, ბარათაშვილის რომანტიკული პოეზიის მსოფლმხედველობრივ ძირებზე, კერძოდ კი, იენის წრის ადრეული რომანტიზმის გავლენებზე საუბარი უსაფუძვლოდ არ გვეჩვენება.

როგორც ითქვა, სოლომონ დოდაშვილის ფილოსოფიური წყარო იყო კლასიკური გერმანული ფილოსოფია⁷¹. მისი იდეები უახლოვდება რომანტიკული ფილოსოფიის უდიდესი წარმომადგენლის – შელინგის ნააზრევს. სოლომონ დოდაშვილის კარგად ჰქონდა გათავისებული გერმანული კლასიკური ფილოსოფიის პრინციპები; ესენია: სუბიექტურობის პრინციპი, ყოფიერების დაყოფა მოვლენათა და ცდის მიღმა არსებულ „ნივთი თავისთავადის“ სამყაროდ, მოძღვრება განსჯასა და გონებაზე, ადამიანის, როგორც სასრული არსების გაგება, ადამიანი,

⁷⁰ ი. მეუნარგიას აზრით, ნ. ბარათაშვილის პოეზიის ხასიათი განსაზღვრა „დავითნ-სახარებისა“ და „ვეფხისტყაოსნის“ „კარგმა ქართულმა ენამ“, ამასთანავე, ალ. ჭავჭავაძისა და გრ. ორბელიანის პოეზიამ; იხ. ი. მეუნარგია, ცხოვრება და პოეზია ნიკოლოზ ბარათაშვილისა, თბილისი, 1968, გვ. 63-64.

⁷¹ იხ. გ. თევზაძე, სოლომონ დოდაშვილი, გვ. 5.

როგორც მიკროკოსმოსი, მოძღვრება პროდუქტიულ წარმოსახვაზე და ა.შ.

ამ იდეების და, უფრო მეტიც, სამყაროს რომატიკული მოდელის კვალი ჩანს ბარათაშვილის პოეტურ ხედვაზე. ადამიანური „მე“ აქტიური ხასიათისაა. „მეს“ აქტიური ხასიათისა და ზეგრძნობადი სამყაროს ზემოქმედების ურთიერთობის შედეგია ის, რასაც ჩვენ მოვლენათა სამყაროს ვუწოდებთ. ეს ორი სფერო – მოვლენათა და ზეგრძნობადი – უპირისპირდება ერთმანეთს. „ციურის“ წვდომასთან დაკავშირებული რომანტიკული განცდა გვხდება ნ. ბარათაშვილთან ლექსში „შემოღამება მთანმინდაზე“ (1836):

„ჰე, ცაო, ცაო, ხატება შენი ჯერ კიდევ გულზედ მაქვს
დამჩნეული!

ანცა რა თვალნი ლაჟვარდს გიხილვენ, მყის ფიქრნი შენდა
მოისწრაფიან,

მაგრამ შენამდინ ვერ მოაღწევნ და ჰაერშივე განიბნევიან!“⁷²

შევნიშნავთ, რომ ამ ლექსის ადრინდელ ვარიანტში (1833 წ.) „ციური“ გარკვეულწილად მიიწვდომება:

„... ანცა რა თვალნი ლაჟვარდს გიხილვენ, მყის ფიქრნი
შენდა მოისწრაფიან,

და შენს წიაღში დაფიონ მოსილს მიმოობითა განიბნევიან.“⁷³

⁷² ნ. ბარათაშვილი, თხზულებანი, საიუბილეო გამოცემა, თბილისი, 1968, გვ. 88.

⁷³ იქვე, გვ. 156.

სოლომონ დოდაშვილის მიხედვით, ზეგრძნობადი შემეცნებადია. ამ აზრს, თავდაპირველად, ავითარებდნენ შელინგი, ძმები შლეგელები, ხოლო ამის შემდეგ თანდათან ძლიერდება ირაციონალური ნაკადი ფილოსოფიაში (ა. შოპენჰაუერი, ფრ. ნიცშე). ეს კი XIX საუკუნის გერმანული ფილოსოფიის განვითარების ერთ-ერთი მთავარი გზაა. რომანტიზმში ადამიანი ზეგრძნობადი სამყაროს არსებით ნაწილად განიხილება. ეს აზრი კანტის ფილოსოფიის საფუძველზე ჩამოყალიბდა – ადამიანი თავისი არსით მეტაფიზიკური, ანუ მიღმური სამყაროსადმი მსწრაფი არსებაა. როგორ შეუძლია გრძნობად სამყაროში მცხოვრებ ადამიანს ზეგრძნობადი სინამდვილისაკენ სწრაფვა? რომანტიკულ პოეზიაში ეს სწრაფვა ხდება საკუთარ სუბიექტურობაში ჩაღრმავების გზით („ციური“ ადამიანურ „მე“-ში ამოიცნობა), ხოლო ფილოსოფიაში კი თვითშემეცნებით მიიღწევა, რადგან ადამიანის სულიერი ყოფა მიწიერ არსებობასთან კავშირის მიუხედავად, ყოველგვარ საგნობრიობასა და სინამდვილეზე ამაღლებულია. თვითშემეცნების პრობლემა დგას სოლომონ დოდაშვილთან: „ფილოსოფია რომ ვისწავლოთ, საჭიროა ფილოსოფოსობა; ფილოსოფოსობა კი ნიშნავს ყურადღება მივაპყროთ თავის თავს, ჩავნდეთ თავის თავს, რათა გამოვიცნოთ და გავიგოთ თვით ჩვენი თავი, და ამ გზით დავადგინოთ სიმშვიდე ჩვენში და ჩვენდა. ყურადღება მივაპყროთ თავის თავს –

ნიშნავს განვაყენოთ იგი ყოველივე იმისაგან, რაც ჩვენ არ გვეკუთვნის: ეს ხდება, როცა გონებით ვტოვებთ ყოველივე გარეგნულს და თვით ჩვენს თავს წარვმართავთ მარტოოდენ შინაგანისაკენ. ჩვენვდეთ თავის თავს – ნიშნავს გულდასმით ვიფიქროთ შინაგან მოვლენებზე, რომლებიც ჩვენში ხდება, გავხადოთ ჩვენი თავი გამოკვლევის უშუალო საგანი. თავისი თავის შეცნობა სხვა არაფერია, თუ არა უნარი იმისა, რომ სწორედ ვიმსჯელოთ მთელ ქმედითს ჩვენს ძალაზე; ეს კი შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როცა ჩვენთვის ცნობილი გახდება ჩვენი ბუნების მოქმედების კანონები, ამ მოქმედების საზღვრები და მიზანი. გავიგებთ ჩვენს თავს, თუ შეგვიძლია მოვიყვანოთ ჩვენი აზრების, ცოდნათა და საქციელთა საკმაო მიზეზები. დასასრულ, დავადგენთ სიმშვიდეს ჩვენში და ჩვენთან, როცა ვაყალიბებთ ჩვენში ჰარმონიულ მოქმედებას, წარვმართავთ რა მას ჩვენი დანიშნულებისაკენ. ამრიგად, განყენება და გააზრება, შეცნობა და გაგება თვით ჩვენი თავისა, დაკმაყოფილება თავისი თავისა ასეთი თვითშემეცნებით – აი ფილოსოფიური გამოკვლევის სამი საგანი!"⁷⁴ ეს ვრცელი ამონაწერი ს. დოდაშვილის „ლოგიკიდან“ შესაძლებლობას გვაძლევს გავიაზროთ თვითშემეცნების – ანუ „მეს“ დადგენის – პროცესი

⁷⁴ ს. დოდაშვილი, ფილოსოფიის კურსი. ნაწილი პირველი: ლოგიკა // ს. დოდაშვილი, თბულებანი, შემდგენელი და წინასიტყვაობის ავტორი თ. კუკავა, თბილისი, 2001, გვ. 44-45.

ნ. ბარათაშვილის პოეტურ მსოფლმხედველობაში. აქვე შევნიშნავთ, რომ ამ პრობლემის დოდაშვილისეული ხედვა ფიხტეს გავლენას განიცდის. კერძოდ, თვითჩაღრმავების, თვითშემეცნების მოთხოვნა ფილოსოფოსისთვის უმთავრესია ფიხტეს თეორიულ სისტემაში: შემეცნებელმა სუბიექტმა მზერა უნდა მიმართოს საკუთარ თავზე და არა გარემომცველ საგნებზე. ამგვარი სუბიექტივიზმიდან (ფიხტეს ფილოსოფიიდან დაწყებული) გამომდინარე, ს. დოდაშვილის ფილოსოფიაში შემეცნებელი სუბიექტი და შემეცნების უმთავრესი საგანი ადამიანია. ფილოსოფია არის მეცნიერება მთელი ჩვენი მოქმედების საფუძვლების შესახებ. ის უნდა იყოს ადამიანის სულის შემოქმედება, რომელიც არ არის თანდაყოლილი და შეძენილ უნდა იქნეს საკუთარი გონების ძალით. ამიტომაც მასში უნდა ვეძიოთ და ვპოვოთ ჩვენი შემეცნებისა და მოქმედების ის მიზეზები, რომელთაც შეუძლიათ ადამიანის გონების დაკმაყოფილება.

თვითშემეცნების ამ პროცესს ფიხტესთან (აგრეთვე ს. დოდაშვილთან) წინ უსწრებს ბუნებისა და „მეს“ დადგენა, ხოლო შემდეგ აზრი მიემართება სულიერ პროცესებზე, განცდებზე. ჩვენ შეიძლება პარალელი გავავლოთ ამ აზრებსა და ნ. ბარათაშვილის ლექსს – „ფიქრნი მტკვრის პირას“ – შორის. ზეგრძნობადისადმი სწრაფვა და ლტოლვა არსებულთათვის დამახასიათებელი საყოველთაო თვისებაა. ნიკოლოზ ბა-

რათაშვილის ლირიკული გმირი მიისწრაფვის მიღ-
მური, ზეგრძნობადი სამყაროსაკენ, რათა „დაშთოს
აქ ამაოება“ („შემოღამება მთანმინდაზედ“). ეს
სწრაფვა ერთგვარად ნეოპლატონური „ტრფიალების“
მსგავსია, თუმცა ის არ არის არაცნობიერი, ის
წინასწარაა ჩადებული არსებებში, ისევე, როგორც
ლმერთში, არის ლმერთთან მღმდინარე და მასშივე
უკუდამაბრუნებელი. რომანტიზმში კი არაცნობიერი
სწრაფვა თავის თავს აცნობიერებს – „მეს“ თავის
თავის დადგენის პროცესში წინ აღუდგება „არა-მე“.

„ფიქრნი მტკვრის პირას“ იწყება სწორედ პო-
ეტური „მე“-ს და ბუნების აღწერით (ს. დოდაშვილის
ტერმინით რომ ვთქვათ – „დადგენით“):

„წარვედ წყალის პირს სევდიანი ფიქრთ გასართველად,
აქ ვეძიებდი ნაცნობს ადგილს განსასვენებლად;
აქ ლბილს მდელოზედ სანუგეშოდ ვინამე ცრემლით,
აქაც ყოველი არემარე იყო მოწყენით;
ნელად მოღელავს მოღუდუნე მტკვარი ანკარა
და მის ზვირთებში კრთის ლაჟვარდი ცისა კამარა.“

შემდეგ სტრიქონში პოეტი შინაგან ხმას
მიუბრუნდება:

„იდაყვ-დაყრდნობილ ყურს უგდებ მე მისსა ჩხრიალსა
და თვალნი რბიან შორად, შორად, ცის დასავალსა!“

ნ. ბარათაშვილი, თავის სულიერ მდგომარეობაზე
დაკვირვებით, კიდევ უფრო უღრმავდება თავის თავს:

„არ ვიცი, ამ დროს ჩემს წინაშე ჩვენი ცხოვრება
რად იყო ფუჭი და მხოლოდა ამაოება?...
მანინც რა არის ჩვენი ყოფა – წუთისოფელი,
თუ არა ოდენ საწყაული აღუვსებელი?
ვინ არის იგი, ვისთვის გული ერთხელ აღევსოს,
და რაც მიეღოს ერთხელ ნატვრით, ისი ეკმაროს?“

პოეტი, როგორც ვხედავთ, თავდაპირველად ბუნებაზე, შემდეგ კი საკუთარ განცდებზე დაკვირვებით, ცდილობს ცხოვრების საზრისის დადგენას. ეს ცხოვრება მისთვის წარმოდგება, როგორც „ფუჭი და ამაოება“; ის ცდილობს, ამაოების საფუძვლის გაარკვევას („ჩვენი ბუნების მოქმედების კანონები, ამ მოქმედების საზღვრები და მიზანი“ – ს. დოდაშვილთან), ანუ ეს არის რეფლექსია თავის თავზე. ს. დოდაშვილის აზრით, თვილჩაღრმავების ბოლო ეტაპზე ამ რეფლექსიის მიზანია სიმშვიდისა და ჰარმონიის მიღწევა, საკუთარი თავის გააზრება, შეცნობა და გაგება. „ამაღლება სულისა საკუთარ თვითობამდე“ ეს არის რომანტიკული ხელოვნების მთავარი პრინციპი, რომელსაც ჰეგელი „მოდერნიზმის მთავარ მოდელს“ უწოდებს⁷⁵. და ეს არსებითია, რადგან საკუთარი არსების წვდომით ადამიანს გაუადვილდება პასუხი გასცეს კითხვებს – ვინ ვარ მე? რა ადგილი მიჭირავს მე ამ სამყაროში? რა მოქალაქეობრივი პასუხისმგებლობა მეეისრება მე?

⁷⁵ აქ მოდერნიზმში ჰეგელი რომანტიზმს გულისხმობს; იხ. G. W. F. Hegel, *Ästhetik*, hrsg. von G. Lukács, Berlin, 1955, S. 495 ff.

და რისი იმედი შეიძლება მქონდეს მე ამ ცხოვრებაში? ამგვარად ინდივიდუალიზმისა და სუბიექტივიზმის პრინციპთა გამოვლინებიდან გამომდინარე საქმე გვაქვს რომანტიზმის ფილოსოფიურ ხედვასთან; ადამიანის ქცევის შესაბამისობაში მოყვანა ადამიანის რაობასთან საფუძველია პიროვნების აქტივიზაციის მოთხოვნისა:

„მაგრამ რადგანაც კაცნი გქვიან – შეილნი სოფლისა,
უნდა კიდეცა მივდიოთ მას, გვესმას მშობლისა.
არც კაცი ვარგა, რომ ცოცხალი მკვდარსა ემსგავსოს,
იყოს სოფელში და სოფლისთვის არა იზრუნვოს!“

თვითჩაღრმავება-თვითშემეცნების პროცესის მსგავსებას ს. დოდაშვილის ფილოსოფიურ შეხედულებებთან ამგვარი ანალოგიების საფუძველზე დავადგენთ მხოლოდ.

ნ. ბარათაშვილის პოეზიაში დიდი ადგილი ეთმობა ადამიანური ყოფიერების მარადიულ პრობლემებს: ერთი მხრივ, ადამიანური სურვილების დაუკმაყოფილებლობას, მეორე მხრივ კი, ყოველი ასრულებული სურვილის ამაოების განცდას. თვით ხელმწიფენიც, უმდიდრესნი და უმძლავრესნი, არასოდეს კმაყოფილდებიან მოპოვებული ბედნიერებით; ისინი სრულიად გვერდს უვლიან სიკვდილის პერსპექტივას. მისი სათანადო გააზრება ურთულესი პრობლემაა ყველა ეპოქის ადამიანისათვის. ამის მიზეზი ადამიანის წარმავალი არსებობაა, მიღწეული წამიერყოფა და განადგურება.

ნ. ბარათაშვილი ბედისწერასთან მოსაუბრე პოეტია („ხმა იდუმალი“). პოეტი გრძნობს თავის პიროვნულ, განსხვავებულ დანიშნულებას; ფიქრობს იმის შესახებ, ბოროტია თუ კეთილი, ბედნიერი თუ სევდიანი მომავალი; მაგრამ იგი მზად არის ნაპოლეონ ალუდგეს უცნობ ბედისწერას. აქ დაისმის ზეძალებით შთაგონებული პიროვნების ხვედრისა და მისი ყოფიერების საზრისიანობის საკითხი; ბედისწერის უღმობელი ძალა ხომ პოეტმა თავის თავზე გამოსცადა. ამის შემდეგ იგი მრავალჯერ ჩაუფიქრდება ადამიანის წარმავლობას და მის ხვედრს. განმარტოებულს, წყლის ტალღათა ხმაში, მას წარმოუდგება ადამიანური ყოფიერების არსება, ამოა შრომა, ამოა მცდელობები. ბედის მდინარებაში, რომელშიც ყველაფერს საკუთარი გზა და საკუთარი დასასრული აქვს, წარმავალი დიდება მტკვრით იფარება. ადამიანის ცხოვრებას ბედისწერა განაგებს, – ასე დაასკვნის პოეტი ლექსებში „ფიქრნი მტკვრის პირას“ და „ნაპოლეონ“.

ნ. ბარათაშვილის პოეზიაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია მარტოობის პრობლემას. ის პოეტისთვის უდიდესი უბედურების მიზეზია. არსებითი და ძლიერია სულიერი მარტოობის გრძნობა. ის ვერ შეედრება ახლობელი ადამიანის დაკარგვით გამოწვეულ მარტოობას, ტკივილს, რადგან ეს კანონზომიერი მოვლენაა, სამყაროს კანონთა ნებაა და ფილოსოფიური განსჯით მიღებული მომავლის რწმენა ამ დროს

მხოლოდ მაშველად გვევლინება. ადამიანისათვის უდიდესი ტრაგედია სულიერი მარტოობაა; უიმედო სატკივარი ანადგურებს ადამიანს, ის შემადრწუნებელი და დამანგრეველია („სული ობოლი“). ნ. ბარათაშვილი ამბობს:

„ძნელი არის მარტოობა სულისა:
მას ელტვიან სიამენი სოფლისა,
მარად ახსოვს მას დაკარგვა სწორისა,
ოხერა არის შვება უბედურისა!“

სულიერი მარტოობით გამოწვეული ტრაგიზმი ახალ აღთქმაში სასოებას ჰპოვებს, ტკივილი – დაამებას. კაცობრიობამ გამოსავალი, ხსნა თავის დასამშვიდებლად „ახალი რელიგიის“ ჩამოყალიბებაში იპოვა. ნ. ბარათაშვილმაც თავისი მზერის ვექტორი ირეალური სამყაროსკენ მიმართა. მან ამქვეყნიურ წარმავლობას იმქვეყნიურ მარადიულობა დაუპირისპირა. იგი ეტრფის ცას, ცისფერს („ცისა ფერს“), რომელიც ზეციურის სახეა. ასეთივე ამაღლებული ობიექტია პოეტისათვის მთანმინდა, რომელიც ავიწყებს მას ამქვეყნიურ სანუთროს და მოვლენათა ცვალებადობით დაღლილი პოეტი მხოლოდ იქ ახერხებს დასვენებას:

„მე, შენსა მჭვრეტელს, მავიწყდების სანუთროება,
გულის-თქმა ჩემი შენს იქითა... ეძიებს სადგურს,
ზენაართ სამყოფს, რომ დაშთოს აქ ამაოება...“

(„შემოღამება მთანმინდაზედ“)

მაშასადამე, სიცოცხლე ამოებოდა, სამყაროში ყოველივეს წუთიერი ხანგრძლივობა აქვს, ხოლო ადამიანის ყოფიერებას აზრი აქვს დაკარგული. ყოველივე ამას „ციური განგება“ უპირისპირდება, რომელსაც ჩვეულებრივი მოკვდავნი ვერ სწვდებიან და ვერც ვერაფერს შეცვლიან, თავიანთი ადამიანური არსებობის შეზღუდულობის გამო. აქ იგრძნობა მისტიკური ნაკადის გავლენა ბარათაშვილის მსოფლმხედველობაზე.

მისტიკური მოტივები უცხო არ იყო გერმანული რომანტიზმის თეორიისთვის. ნოვალისი იკვლევდა დიდი გერმანელი მოაზროვნის, იაკობ ბომეს მისტიკას, მის მისტიკურ ნატურფილოსოფიასა და სულის შესახებ მოძღვრებას. მაგიური სულიერი ძალების რწმენა ბუნებაში დაუკავშირდა ქრისტიანობის ახალ გამოცდილებას, რომლის „ხსნის შესახებ მოძღვრება“ ნოვალისისთვის საყვარელი ადამიანის გარდაცვალების განცდით გახდა გაშუალებული. გერმანელი რომანტიკოსისთვის ხომ პოეტი წინასწარმეტყველისა და პასტორის დარი ადამიანია.

სამყაროს რაციონალური აღქმა ერთმანეთისაგან განასხვავებს მიზეზსა და შედეგს. გერმანელ რომანტიკოსთა მაგიურ იდეალიზმში კი ამის საპირისპიროდ ყველაფერი ერთმანეთს ერწყმის, ყოველი ნაწილი ჩანს სამყაროს მთელთან მონაცვლეობაში, სამყაროს ყველაზე მიუწვდომელი ელემენტებიც კი. ამ მაგიურ კავშირებში ნოვალისი ყოფიერების

ყველა შესაძლო სახეს ხედავდა. ამით ადამიანიც უკვე კოსმიურ, ანუ უნივერსალურ კანონებთან იყო დაკავშირებული; სიცოცხლე და სიკვდილი, ამ პერსპექტივიდან გამომდინარე, ერთ მთლიანობად განიხილებოდა. ნოვალისდს აზრით, მაგიური ცნობიერება ხორციელდება ყველა საგანთა დაყვანით მათ არსებით საფუძველზე. ამგვარი ცნობიერების რეკონსტრუირების მცდელობა კი ნოვალისის პოეზიის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ასპექტია.

ნ. ბარათაშვილთან, ნოვალისის მსგავსად („შინაგანისკენ მიდის საიდუმოებით მოსილი გზა, მხოლოდ ჩვენში და არსად სხვაგან არის მარადიულობა თავის სამყაროსთან ერთად, წარსული და მომავალი“), პოეტის მისტიკური გამოცდილება, მისი შემოქმედებითი საიდუმლო ყოველთვის შინაგანისკენ, პიროვნულისკენ იყო მიმართული.

მისტიკური განწყობა უდევს საფუძველად ლექსებს – „მერანი“ და „შემოლამება მთანმინდაზედ“. „მერანი“ არის მებრძოლი პიროვნების რწმენის სიმბოლო, რომ ადამიანური არსებობა, მოძრაობა ისტორიაში მიზანდასახული და აზრიანია. სიცოცხლის უარყოფის ფილოსოფია ყველა სასიცოცხლო ძალის კოლოსალური კონცენტრაციით მთავრდება. „მერანი“ ადამიანის ბედის ტრადიციულ გაგებას შორდება; შეიძლება ითქვას, რომ აქ სახეზე გვაქვს პრობლემის კლასიკურ-ბერძნული გაგება – სტიოკოსთა ფილოსოფია ბედისწერის გარდაუვლობაზე. ის სრულიად სხვაგვარად წარმოაჩენს ადამიანის

არსებობისა და დანიშნულების საკითხს, კერძოდ, ადამიანის ბრძოლას, მის ოპტიმიზმს არ აქვს საზღვარი.

„კვნესა გულისა, ტრფობის ნაშთი, მივცე ზღვის ღელვას,
და შენს მშვენიერს, აღტაცებულს, გიჟურსა ლტოლვას!
გასწი, მერანო, შენს ჭენებას არ აქვს სამძღვარი,
და ნიავს მიეც ფიქრი ჩემი, შავად მღელვარი!“

...

„ცუდად ხომ მაინც არ ჩაივლის ეს განწირულის სულის კვეთება,
და გზა უვალი, შენგან თელილი, მერანო ჩემო, მაინც დარჩება;
და ჩემს შემდგომად მოძმესა ჩემსა სიძნელე გზისა გაუადვილდეს,
და შეუპოვრად მას ჰუნე თვისი შავი ბედის წინ გამოუქროლდეს!“
(„მერანი“)

ამ ლექსს დიდ შეფასებას აძლევს მ. გოგიბერიძე: „ასეთი მაღალი შთაგონებით, ასეთი მშვენიერი ფორმით, გოეთეს გარდა, ჯერ არც ერთ პოეტს არ ეთქვა ჰიმნი სოციალური ფილოსოფიისა, [...] პლატონსაც კი არ უთქვამს ამ შთაგონებით სიკეთის გამარჯვების ჰიმნი და ამ გაგებით არ უდიდება სუბიექტურის მიმართ ობიექტურის ამაღლებულობა და უპირატესობა“⁷⁶. „მერანის“ მაღალიდებული შინაარსით ქართველი ფილოსოფოსი ნ. ბარათაშვილს მსოფლიო გენიოსთა რიგს (დანტე, გოეთე, შექსპირი, ბაირონი, პუშკინი, რუსთაველი) მიაკუთვნებს.

⁷⁶ მ. გოგიბერიძე, ნ. ბარათაშვილის „მერანის“ ესთეტიკურ-ენტიფიკატური ანალიზი // მ. გოგიბერიძე, რჩეული ფილოსოფიური თხზულებანი, ტ. IV, თბილისი, 1978, გვ. 245.

ეს შეფასება შემთხვევითი არ იყო. ამ ლექსით პოეტი ცხადყოფს იმ ღირებულებას, რომ თავისუფლების გაცნობიერება, სამშობლოსა და ცალკეული პიროვნების ბედის გამოჭედეა და, საბოლოო ჯამში კი, თავისუფლების მიღწევა ახალი ეპოქის და ახალი იდეის მატარებელ ადამიანს შეუძლია. ამ თვალსაზრისით, ბარათაშვილის მსოფლხედვის გარკვეული პერიოდის – „შემოღამება მთაწმინდაზედ“ – სევდასა და პესიმიზმს „ფიქრნი მტკვრის პირას“ ოპტიმიზმი ცვლის:

„მაგრამ რადგანაც კაცნი გვექვიან – შვილნი სოფლისა,
უნდა კიდეცა მივდიოთ მას, გვესმას მშობლისა.

არც კაცი ვარგა, რომ ცოცხალი მკვდარსა ემსგავსოს,
იყოს სოფელში და სოფლისთვის არა იზრუნვოს!“

(„ფიქრნი მტკვრის პირას“)

აღსანიშნავია, რომ ადამიანის რომანტიკული გაგება ნ. ბარათაშვილის პოეზიაში პიროვნების სუბიექტურობის ანალიზს ემყარება. საკითხი ეხება ადამიანის სასრულობას. შესაძლებელია ბარათაშვილის ინტერესიც ადამიანისადმი, როგორც სასრული არსებისადმი, რომანტიზმის თეორიული წყაროებითაც არის განპირობებული. ეს პრობლემა დგას ს. დოდაშვილის „ლოგიკურ მეთოდოლოგიაში“⁷⁷; ს. დოდაშვილი აქ ფილოსოფიას, კანტის მსგავსად,

⁷⁷ იხ. ს. დოდაშვილი, ლოგიკური მეთოდოლოგია // ს. დოდაშვილი, თბულებანი, გვ. 95-111.

სამ უმთავრეს ამოცანას უსახავს: „რა უნდა ვიცოდეთ, რა შეგვიძლია ვიცოდეთ...“⁷⁸ ამ ფრაზას ალარ ასრულებს ავტორი, რადგან აქ სწორედ კანტის მიერ დასმული სამი კითხვა უნდა ვიგულისხმოთ – „რა შემიძლია ვიცოდე?“, „რა შემიძლია გავაკეთო?“ და „რისი იმედი შეიძლება მქონდეს?“ პირველი კითხვა, როგორც ცნობილია, ადამიანის შემეცნების საზღვრულობა-სასრულობას ეხება. „[...] ადამიანი შეზღუდული არსებაა, მას არ შეუძლია მიაღწიოს სრულყოფილობას“⁷⁹. „[...] მისი ცოდნის ფარგალი შეზღუდულია“⁸⁰. „[...] რაოდენობის მიხედვით ჩვენი შემეცნების შეზღუდულობა დამოკიდებულია: 1. საერთოდ ჩვენი აზრის საზღვრებზე; 2. კერძო ადამიანის შემეცნების ხარისხზე; 3. ჩვენს ხანმოკლე სიცოცხლეზე; 4. თვითეული კერძო ადამიანის გარკვეულ მდგომარეობაზე“⁸¹. ადამიანის სასრულობის გამოვლენაა ამქვეყნიური წარმავლობით გამოწვეული სევდაც ლექსში „ვპოვე ტაძარი“ (1841):

„მაგრამ სანუთო განა ვისმეს დიდხანს ახარებს?
განქრა ტაძარი – და უდაბნო ჩემდა მღუმარებს;“

...

„მოისპო მსწრაფლად მისი ნაშთი და მისი კვალი!

⁷⁸ იქვე, გვ. 110.

⁷⁹ იქვე, გვ. 98.

⁸⁰ იქვე, გვ. 109.

⁸¹ იქვე, გვ. 111.

განა თუ დრომან დაჰკრა თვისი მას ავი თვალი?
არა! მოსძაგდა მას სოფელი ცრუ და მუხთალი!"

...

„და დავალ ობლად, ისევ მწირი, მიუსაფარი!“

ადამიანის სასრულობის გაგებიდან გამომდინარეობს სწრაფვა, ლტოლვა ზეგრძნობადი სამყაროსაკენ. ეს აზრიც გერმანული რომანტიზმის ფილოსოფიაში ფუძნდება. კერძოდ, ადამიანის სასრულობის გაგებიდან აუცილებლად გამომდინარეობს ადამიანის, როგორც უსასრულობისაკენ მსწრაფი არსების გაგება (შდრ. მილმურის, უსასრულოს, „ციურის“ წვდომა ნ. ბარათაშვილთან).

„ჰე, ცაო, ცაო [...] მყის ფიქრნი შენდა მოისწრაფიან [...]“

...

„მე, შენსა მჭერეტელს, მავინყდების სანუთროება,
გულის-თქმა ჩემი შენს იქითა... ეძიებს სადგურს,
ზენაართ სამყოფს, რომ დაშთოს აქ ამაოება...
მაგრამ ვერ სცნობენ, გლახ მოკვდავნი განგებას ციურს!“

ქართულ რომანტიზმში ზეგრძნობადის, მილმურის მოაზრება სიმბოლური ფორმით არის გადმოცემული. ამ მხრივ საყურადღებოა „ტაძრის“ და „ცის“ არქეტიპი, თანაც რომანტიკული ხასიათის. „სიმბოლურის წვდომის უპირველესი გარანტია იმაშია, რომ თავად ადამიანი სიმბოლური არსებაა; სულიერისა და სხეულებრივის შერწყმა მასში, პირველ

ყოვლისა, მიღმურის პრიმატიით ხდება. [...] სიმბოლურ სინამდვილეში სიმბოლური არსება შეიცნობს სიმბოლურს⁸². ამ აზრის განმტკიცების მიზნით ქართველ მკვლევარს გოეთეს სიტყვები მოაქვს: „თვალი რომ არ იყოს მზიური, როგორ მოვახერხებდით სინათლის აღქმას? ჩვენში რომ არ იყოს ღვთაებრივი ძალა, როგორ აღგვაფრთოვანებდა ღვთაებრივი?“ ჩვენი აზრით, აქ ნეოპლატონური ფილოსოფიის გავლენაზეც შეიძლება ვისაუბროთ. კერძოდ, სამყაროს ქმნადობის და ღმერთის (პირველმიზეზის) წვდომის პროცესში მსგავსი მსგავსს ქმნის და მსგავსი მსგავსს შეიმეცნებს; „ტადარი“ ნ. ბარათაშვილთან მხოლოდ პირდაპირი მნიშვნელობით არ იხმარება. ეს ცნება რომანტიზმში აერთიანებს მიწიერსა და მიღმურს, ზეგრძნობად სამყაროს. ბარათაშვილის სიტყვებით რომ ვთქვათ, მიწიერში (ტადარში) შესაძლებელია „ციურის“ მაქსიმალური გამოვლინება. ამ დატვირთვის მქონეა „ცის“ არქეტიპიც: „ცისა ფერს, ლურჯსა ფერს, პირველად ქმნილსა ფერს და არ ამ ქვეყნიერს, სიყრმიდგან ვეტრფოდი“, – წერს პოეტი და განაგრძობს: „მოსრული იგი ცით გამოკრთის სიამით. ფიქრი მე სანატრი მიმინვევს ცისა ქედს, რომ ეშხით დამდნარი შევერთო ლურჯსა ფერს.“ ცის ფერი, პირველად ქმნილი, მიღმური, ზეციური ანუ არაამქვეყნიურია, პოეტის აზრით, და სიმბოლურიც.

⁸² კ. კაციტაძე, სოლომონ დოდაშვილი და ნიკოლოზ ბარათაშვილი, გვ. 74.

„ციურისა“ და მიწიერის წმინდა შეხვედრის ადგილია „მთანმინდას“ პოეტური სახე. მთანმინდის იდუმალება დააფიქრებს პოეტს და აღუძრავს ფიქრებს ზეგრძნობადი, ზეციური სამყაროსადმი და ამქვეყნიური ამაოების დასაძლევად, საწუთროს დასავიწყებლად ცდილობს განჭვრიტოს „ზენაართ სამყოფი“.

ქართულ რომანტიზმსა და გერმანული რომანტიზმის თეორეტიკოსებს შორის პარალელებზე საუბრისას, კ. კაციტაძის მიერ გამოთქმულ საინტერესო მოსაზრებას, რომლის თანახმადაც, შესაძლოა ს. დოდაშვილის მეშვეობით აიხსნას „ჩვილის“ არქეტიპის ბარათაშვილისეული ინტერპრეტაციის მსგავსება გერმანელი რომანტიკოსის ვილჰელმ ვაკეშორდერთან (1773-1798), რომელმაც ეს ასპექტი პირველმა გამოიყენა რომანტიკოსთა შორის. 1797 წელს მისმა მეგობარმა ლ. ტიკმა გამოსცა მისი ნარკვევების და მოთხრობების კრებული „ხელოვნების მოყვარული ბერის გულისნადები“, ხოლო 1799 წელს საკუთარი დამატებებით მეორე ნაშრომი – „ფანტაზიები ხელოვნების თაობაზე ხელოვნების მეგობრებისათვის“. აღსანიშნავია, რომ ეს ნაწარმოები ადრეული გერმანული რომანტიზმის საპროგრამო ნაწარმოებებად არის მიჩნეული. „ხელოვნების მოყვარული ბერის გულისნადები“ 1826 წელს ითარგმნა რუსულად ვ. პ. ტიტოვის მიერ, რომელსაც, თავის მხრივ, ეკუთვნის რეცენზია ს. დოდაშვილის „ლო-

გიკაზე". სავარაუდოდ, ს. დოდაშვილისათვის უცნობი არ იქნებოდა მისი რეცენზენტის მიერ თარგმნილი ეს შრომა.

ვაკენროდერის აზრით, „ასე აღწევს ჩვენს გულებამდე ციური უმანკოების გახსენება. [...] ეს ეთერული კრთომა, ანგელოზთა სამყაროს ეს გახსენება სრულქმნილი ცხოვრებით ჯერ კიდევ მყოფობენ ბავშვის გულში, მიწიერ საგანთა მუქი ჩრდილი ჯერ კიდევ არ ჩრდილავს მათ ბრწყინვალებას, მიწიერი საზრუნავები, აქაური ვნებები და ლტოლვები, დუნე სიყვარული და მძაფრი სიძულვილი ეს კიდევ მოშორებითაა. [...] ამიტომაც ბავშვები ჩვენს შორის დადიან ვითარცა დიდი წინასწარმეტყველები, რომლებიც ქადაგებენ ჩვენთვის გაუგებარი სრულყოფილი ენით“⁸³.

ანალოგიისთვის მოვიხმოთ ნ. ბარათაშვილის „ჩვილი“ (1839):

„მიყვარს, მიყვარს, მე ტიკტიკი ჩვილის ყრმის,
მიყვარს სმენა უცნაურისა მის ხმის,
ოდეს იგი ენითა სასუფეველის
უალერსებს წიაღთა თავის მშობლის!“

...

„მის სოფელი უზრუნველობით პშენობს;
ყოველსავე შეუპოვრად მჭვრეტელობს.“

...

⁸³ ამ საკითხის შესახებ იხ. კ. კაციტაძე, სოლომონ დოდაშვილი და ნიკოლოზ ბარათაშვილი, გვ. 77-80.

„არა ფიქრობს იგი თავის ცხოვრებას,
არ განიცდის იგი სანუთროს ვნებას;“

...

„იტიკტიკე, ვიდრე ჟამი დაგხარის,
ვიდრემდის ხარ, ყრმაო თავისუფალი,
არ გიცვნია სოფელი მომღერალი!“

როგორც ვხედავთ, აქ ძალზე საინტერესო მსგავსებასთან გვაქვს საქმე. თანაც ბავშვის ტიკტიკის, როგორც „სასუფეველის ენის“ და „სრულყოფილი ენის“ გაგება უცხო არ იყო რომანტიკული მსოფლმხედველობისათვის და იგი უკავშირდება მოძღვრებას აბსოლუტის მოვლინების (სიმბოლურით და ალეგორიულთ) შესახებ. თუმცა შესაძლოა ეს მსგავსება სხვა წყაროთიც, მაგ., ახალი აღთქმით აიხსნას, რადგან ბავშვი უმანკოების სიმბოლოა ახალ აღთქმაშიც. ყოველ შემთხვევაში, შეიძლება ითქვას, რომ ბარათაშვილი ახლოს დგას ს. დოდაშვილის შეხედულებებთან, ხოლო ს. დოდაშვილის გზით კლასიკური გერმანული ფილოსოფიის წარმომადგენელთა იდეებთან.

როგორც ვხედავთ, ქართულ რომანტიზმში სამყაროს ღრმა ფილოსოფიური სურათი ძალზე საინტერესოდ აისახა. საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური მდგომარეობით გამოწვეული სევდა თუ პიროვნული, ეროვნული და ზოგადსაკაცობრიო ტკივილი, სამყარო, ღმერთი და ადამიანური ყოფიერება მათ მრავალმხრივ მიმართულებაში

ღრმა ფილოსოფიური განზოგადებით და პოეტურად
დახვეწილი სიმბოლურ-ალეგორიული ფორმით გა-
მოისახა.

დასკვნა

ქართული რომანტიზმის რაობის, მისი პრობლემებისა და მსოფლმხედველობრივი წყაროების კვლევა-ძიება და გერმანული რომანტიზმის თეორეტიკოსთა შეხედულებების შედარებითი ანალიზი საფუძველს გვაძლევს შემდეგი სახის დასკვნები გამოვიტანოთ:

1. ქართველი რომანტიკოსებისთვის ცნობილი იყო გერმანული რომანტიზმის თეორეტიკოსთა ძირითადი შეხედულებები და მოტივები – ზოგჯერ პირდაპირ, ზოგჯერ კიდევ კიდევ – ირიბად. ამ მოტივებმა სათანადო ასახვა ჰპოვეს ალ. ჭავჭავაძის, გრ. ორბელიანისა და ნ. ბარათაშვილის შემოქმედებაში.
2. აქედან გამომდინარე, გამართლებულია საუბარი ქართული რომანტიზმის, როგორც ლიტერატურული მოვლენის შესახებ.
3. ჩვენი კვლევის შედეგებიდან გამომდინარე, შეიძლება ითქვას, რომ გერმანული რომანტიზმის ფილოსოფიურ-ესთეტიკური კონცეფცია

ქართული რომანტიზმის ფორმირების ერთ-ერთი წყარო აღმოჩნდა.

4. მრავალი მოტივი, რომელმაც გერმანულ რომანტიზმში სპეციფიკური ელფერი შეიძინა, ქართველ რომანტიკოსებთანაც შესაბამისი სახით გვხვდება: ერის ისტორიული წარსულის რეკონსტრუირების პრობლემა, სამშობლოს განცდა, ბუნების მშვენიერების აღქმა, სუბიექტის აქტიუობის პრინციპი, „მეს“ ფილოსოფია, სამყაროს დაყოფა სასრულ და უსასრულო სამყაროებად, ზეგრძნობადის (უსასრულოს) წვდომის პრინციპი, მისტიკურ-რომანტიკული მოტივები, ადამიანური თავისუფლების, სიცოცხლის საზრისისა და სოციალური თანასწორობის საკითხები და ა.შ. – ყოველივე ეს თვალსაჩინოს ხდის სამყაროს რომანტიკულ მოდელს.
5. ამ მოტივების შედარებითი ანალიზი გვაჩვენებს, რომ ქართული რომანტიზმი არ იყო იზოლირებული თანადროული ეპოქის ევროპული აზროვნებისაგან, არ იყო მხოლოდ ლოკალური მოვლენა; სახეზეა ევროპული აზროვნების, კერძოდ კი, გერმანული რომანტიზმის კვალი.
6. ქართველი რომანტიკოსები თავიანთი მთარ-

გმნელობითი საქმიანობით სრულიად ამართლებენ რომანტიზმის როგორც არა მარტო ვიწრო ლიტერატურული საქმიანობის, არამედ როგორც ფართო „კულტურული პროგრამის“ მიზნებს.

7. ქართველ რომანტიკოსთა შემოქმედების ძირითადმა მოტივებმა განსაზღვრა ახალი ქართული ლიტერატურის თავისებურება: აქ სახეზეა დიალოგი პოეზიასა და ფილოსოფიას შორის, რაც გერმანული რომანტიზმის არსებითი ნიშანი იყო; და თუ საქართველოში რომანტიზმმა თავისი კონტურები შეიძინა, ეს იმის დასტურია, რომ ამ ცნების ინტერნაციონალური გამოყენება შედარებით უფრო თავისუფალია, ვიდრე ეს ერთი შეხედვით ჩანს.

ლიტერატურის სია

1. ქართულენოვანი ლიტერატურა:

1. ასათიანი, გ.: საუკუნის პოეტები, თბილისი, 1988.
2. ასათიანი, ლ.: რჩეული ნაწერები, ტ. I: ქართული მწერლობა, თბილისი, 1958.
3. ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, რედ. დ. გამეზარდაშვილი, თბილისი, 1956.
4. ბარათაშვილი, ნ.: თხზულებანი, საიუბილეო გამოცემა, თბილისი, 1968.
5. ბაქრაძე, კ.: დიალექტიკის პრობლემა გერმანულ იდეალიზმში, თბილისი, 1971.
6. ბერძენიშვილი, ნ.: საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. II, თბილისი, 1965.
7. ბოცვაძე, ი.: ალექსანდრე ჭავჭავაძე ქართულ ლიტერატურულ კრიტიკაში (1852 –1921), თბილისი, 1956.
8. განერელია, ა.: გრიგოლ ორბელიანი. კრიტიკულ-ბიოგრაფიული ნარკვევი // გრ. ორბელიანი, საღამო გამოსაღმებისა, თბილისი, 1989, გვ. 5-95.

9. გაჩეჩილაძე, ი.: შემოქმედების რომანტიკული გაგებისათვის // „კრიტიერიუმი“, № 14, თბილისი, 2005, გვ. 82-86.
10. გოგიბერიძე, მ.: ნ. ბარათაშვილის „მერანის“ ესთეტიკურ-ენტიფიკატური ანალიზი // მ. გოგიბერიძე, რჩეული ფილოსოფიური თხზულებანი, ტ. IV, თბილისი, 1978.
11. გოეთეს საუბრები ეკერმანთან. რჩეული ფრაგმენტები. ლიტერატურა, ხელოვნება, მეცნიერება, გერმანულიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა და კომენტარი დაურთო ა. გელოვანმა, ბათუმი, 1988.
12. ევგენიძე, ი.: ქართული რომანტიზმის საკითხები, თბილისი, 1982.
13. თევზაძე, გ.: სოლომონ დოდაშვილი, თბილისი, 2005.
14. ირემაძე, თ.: ფრიდრიხ ნიცშე, თბილისი, 2006.
15. კაკაბაძე, მ.: ქართული რომანტიზმის ეროვნული საფუძვლები, თბილისი, 1983.
16. კაკაბაძე, მ.: ბაირონის „იანტასადმი“, გრ. ორბელიანის „წინანდლის ვარდო...“ და გალაკტიონის „ცამეტი წლის ხარ...“ // „კრიტიერიუმი“, № 14, თბილისი, 2005, გვ. 95-101.
17. კაციტაძე, კ.: სოლომონ დოდაშვილი და ნიკოლოზ ბარათაშვილი // „ლიტერატურა და ხელოვნება“, № 1, თბილისი, 1990, გვ. 51-80.

18. კაციტაძე, კ.: ქართული რომანტიზმის ფილოსოფიური საფუძვლები და გრიგოლ ორბელიანი // „სჯანი“, ტ. 1, თბილისი, 2000, გვ. 75-88.
19. ლიტერატურის თეორიის საფუძვლები, რედ. ნ. ქოლოკავა, თბილისი, 1995.
20. ლომიძე, თ.: „მე“-ს კონცეფცია ქართველ რომანტიკოსთა შემოქმედებაში // „სჯანი“, ტ. 6, თბილისი, 2005, გვ. 52-59.
21. მარი, ნ.: ქართველთა ეროვნება, ქუთაისი, 1905.
22. მახარაძე, ა.: ქართული რომანტიზმი, თბილისი, 1990.
23. მეუნარგია, ი.: ქართველი მწერლები, ტ. I, ს. ცაიშვილის რედაქციით, წინასიტყვი და შენიშვნებით, თბილისი, 1954.
24. მეუნარგია, ი.: ცხოვრება და პოეზია ნიკოლოზ ბარათაშვილისა, თბილისი, 1968.
25. მუზაშვილი, ნ.: რომანტიზმის შესახებ // „სჯანი“, ტ. V, თბილისი, 2004, გვ. 34-48.
26. ნატროშვილი, გ.: უდაბნოში დაწერილი წიგნი // „მნათობი“, № 12 (1969), გვ. 143-149.
27. ნიკოლაძე, ნანა: ნიკო ნიკოლაძე ნ. ბარათაშვილის შესახებ // „კრიტიერიუმი“, № 13, თბილისი, 2005, გვ. 120-122.

28. ნუცუბიძე, თ.: ნ. ბარათაშვილის „ჩინარი“ // „კრიტიკური უმნიშვნელობა“, № 13, თბილისი, 2005, გვ. 117-119.
29. ნუცუბიძე, შ.: XIX საუკუნის პირველი მესამედის ქართული ფილოსოფია // შ. ნუცუბიძე, ქართული ფილოსოფიის ისტორია, ტ. 2, თბილისი, 1958, გვ. 460-522.
30. ორბელიანი, გრ.: თხზულებათა სრული კრებული, ა. განერელიას და ჯ. ჭუმბურიძის შესავალი წერილით, რედაქციითა და შენიშვნებით, თბილისი, 1959.
31. ორბელიანი, გრ.: საღამო გამოსაღმებისა, ა. განერელიასა და ჯ. ჭუმბურიძის რედაქციით, შესავალი წერილით, შენიშვნებითა და კომენტარებით, თბილისი, 1989.
32. ორბელიანი, გრ.: წერილები, რედ. ა. განერელია, თბილისი, 1936.
33. პოპიაშვილი, ა.: ინდივიდის პრობლემა ს. კირკეგორისა და ფ. ნიცშეს ფილოსოფიაში, თბილისი, 1988.
34. რადიანი, შ.: მოგონებები, წერილები, თბილისი, 1976.
35. რევიშვილი, შ.: გერმანულ-ქართული ეტიუდები, თბილისი, 1997.
36. სირაძე, რ.: ქრისტიანული კულტურა და ქართული

მწერლობა, ტ. I, თბილისი, 1992.

37. უზნაძე, დ.: ფილოსოფიური შრომები, თბილისი, 1984.
38. ქართული ეპისტოლური წყაროების კორპუსი, VI-VII, იონა ხელაშვილის ეპისტოლური არქივი (1809-1835 წ. წ.), შეადგინა, გამოსაცემად მოამზადა და შენიშვნები დაურთო გ. დედაბრიშვილმა, თბილისი, 2000.
39. ქართული მწერლობა, ტ. IX, შემდგენელი: ა. ბაქრაძე, რ. თვარაძე, თბილისი, 1992.
40. ქართული ფილოსოფიური აზრის ისტორია, ტ. 1, რედ. შ. ხიდაშელი, მ. მახარაძე, თბილისი, 1996.
41. ჭავჭავაძე, ი.: თხზულებანი, ტ. V: კრიტიკა, თბილისი, 1991.
42. ქიქოძე, გ.: წერილები, ესეები, ნარკვევები, თბილისი, 1985.
43. ჯავახიშვილი, ივ.: დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის XVIII საუკუნეში, თბილისი, 1919.
44. ჯორბენაძე, პ.: რომანტიზმის სათავეებთან, ბათუმი, 1984.

2. რუსულენოვანი ლიტერატურა:

1. Вакенродер, В.- Г.: Фантазии об искусстве, перевод с немецкого С. С. Белокриницкой, Москва, 1977.
2. Гегель, Г. В. Ф.: Эстетика, т. 2, Москва, 1969.
3. Мир философии, ч. 2: Человек. Общество. Культура. Антология. Составители П. С. Гуревич и В. И. Столяров, Москва, 1991.
4. Пастернак, Б.: Не я пишу стихи..., Москва, 1991.
5. Пурцеладзе, Д.: Грузинские дворянские грамоты, Тифлис, 1882.
6. Сталь, Ж. де: Коринна или Италия, под ред. М. Н. Черневича, Москва, 1969.
7. Сталь, Ж. де: О литературе, рассмотренной в связи с общественными установлениями, переводы и комментарий В. А. Мильчиной, Москва, 1989
8. Шлегель, Ф.: История древней и новой литературы, ч. I-II, СПб, 1834.
9. Шеллинг, Ф. В. И.: Философия искусства, Москва, 1966.
10. Шлегель, Ф.: Эстетика. Философия. Критика, т. 1-2, вступительная статья, составление, перевод с немецкого Ю. Н. Попова, Москва, 1983.

3. გარმანულენოვანი ლიტერატურა:

1. Athenaeum. Eine Zeitschrift von August Wilhelm Schlegel und Friedrich Schlegel. Auswahl, hrsg. von G. Heinrich, Leipzig, 1984.
2. Behler, E.: Friedrich Schlegel. Mit Selbstzeugnissen und Bilddokumenten, Reinbek bei Hamburg, 1966.
3. Benjamin, W.: Der Begriff der Kunstkritik in der deutschen Romantik, Frankfurt am Main, 2008.
4. Bormann, Alexander von: Romantik, in: Das Fischer Lexikon: Literatur, Bd. 3, hrsg. von U. Ricklefs, Frankfurt am Main, 1996.
5. Eckermann, J. P.: Gespräche mit Goethe in den letzten Jahren seines Lebens, hrsg. von F. Bergemann, Frankfurt am Main, 1963.
6. Eichendorff, J. Freiherr von: Neue Gesamtausgabe der Werke und Schriften in vier Bänden, hrsg. von G. Baumann und S. Grosse, Stuttgart 1958.
7. Fichte, J. G.: Briefe, hrsg. von M. Buhr, Leipzig, 1925.
8. Gadamer, H.-G.: Hegel und die Heidelberger Romantik, in: H.-G. Gadamer, Neuere Philosophie II: Probleme, Gestalten (H.-G. Gadamer, Gesammelte Werke, Bd. 4), Tübingen, 1987, S. 395-405.
9. Gadamer, H.-G.: Das Problem Diltheys. Zwischen Romantik und Positivismus, in: H.-G. Gadamer, Neuere

Philosophie II: Probleme, Gestalten (H.-G. Gadamer, Gesammelte Werke, Bd. 4), Tübingen, 1987, S. 406-424.

10. Hegel, G. W. F.: Ästhetik, hrsg. von G. Lukács, Berlin, 1955.
11. Krauss, W.: Französische Aufklärung und deutsche Romantik, in: Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig (12) 1963, S. 496-501.
12. Martini, F.: Deutsche Literaturgeschichte. Von den Anfängen bis zur Gegenwart, Stuttgart, ¹¹1961.
13. Nietzsche, F.: Kritische Studienausgabe in 15 Bänden, hrsg. von G. Colli und M. Montinari, München, 1999.
14. Novalis: Werke in einem Band, hrsg. von H.-J. Mäl und R. Samuel. Kommentiert von H.-J. Simm unter Mitwirkung von A. Jais, München – Wien, ³1984.
15. Pöggeler, O.: Hegel und die Jenenser Romantik. Anregung und Widerspruch, in: F. Strack (Hrsg.), Evolution des Geistes: Jena um 1800. Natur und Kunst, Philosophie und Wissenschaft im Spannungsfeld der Geschichte, Stuttgart, 1994.
16. Schlegel, A. W.: Sämtliche Werke, hrsg. von Böcking, Bd. V, Leipzig, 1846.
17. Schlegel, A. W.: Kritische Schriften und Briefe, hrsg. von E. Lohner. Bd. II: Die Kunstlehre, Bd. IV: Geschichte der romantischen Literatur, Stuttgart, 1963 u. 1965.

18. Schlegel, F.: Kritische Schriften, hrsg. von W. Rasch, München, 1956.
19. Schmitt, C.: Politische Romantik, München – Leipzig, 1919.
20. Seidler, H.: romantisch, Romantik, in: Kleines literarisches Lexikon, vierte, neu bearbeitete und stark erweiterte Auflage, Bd. 3: Sachbegriffe, hrsg. von H. Rüdiger und E. Koppen, Bern – München, 1966, S. 352-355.
21. Wanning, B.: Friedrich Schlegel. Eine Einführung, Hamburg, 1999.

პირთა საძიებელი

აბაშიძე, კ. 47, 74

აიჰენდორფი, ი. ფონ 31-33

ალექსანდრე პირველი 39, 40

ანტონ კათალიკოსი (პირველი) 39, 81

არნიმი ა. ფონ 30

ასათიანი, ლ. 47, 57

ბარათაშვილი, ნ. 4, 9, 11, 13, 36,
40, 44, 45, 50, 60, 76-102, 104

ბაუმანი, გ. 33

ბაირონი 95

ბელერი, ე. 24, 27

ბერძენიშვილი, ნ. 40

ბოემე, ი. 93

ბორმანი, ა. ფონ 20

ბოცვაძე, ი. 47

ბრენტანო, კ. 30

გადამერი, ჰ. გ. 24, 66

გაიოზ რექტორი 39

გარსევანიშვილი, ი. 56

გაჩეჩილაძე, გ. 14

განერელია, ა. 14, 64, 65, 81

გელოვანი, ა. 32

გიორესი, ი. 30

გჟულდენშტედტი, ა. 37

გოგიბერიძე, მ. 95

გოეთე 32, 95, 99

გოია, ფ. 16

გორგიჯანიძე, ფ. 39

გროსე, ს. 33

დავით ბატონიშვილი 39

დავით გურამიშვილი 39, 80

დანტე 95

დილთაი, ვ. 66

დოდაშვილი, ს. 13, 36, 41, 45, 81-90, 96-102

ევგენიძე, ი. 11, 13, 81

ეკერმანი, ი. პ. 32

ერეკლე მეორე 38

ერისთავი, გრ. 41

ვაგნერი, რ. 18

ვაკენროდერი, ვ. 21, 100, 101

ვანინგი, ბ. 16, 28

ვახუშტი ბატონიშვილი 39

ვებერი, კ. 16

ვიკო, ჟ. ბ. 58, 59

ვოლტერი 45, 56, 57

ზაიდლერი, პ. 30

ზაქარაძე, ლ. 4, 5, 8

თევზაძე, გ. 36, 83

თუმანიშვილი, გ. 40

თუმანიშვილი, მ. 81

ირემაძე, თ. 7, 51, 52

კაკაბაძე, მ. 42

კანტი, ი. 82, 85, 96, 97

კაროლინე 21, 22

კაციტაძე, კ. 14, 81, 99, 100

კირკეგორი, ს. 66

კოლი, გ. 29

კოპენი, ე. 30

კროიციერი, ფრ. 24

კუკავა, თ. 86

ლერმონტოვი, მ. 79

ლომიძე, თ. 47

ლონერი, ე. 34

ლუკაჩი, გ. 89

მარტინი, ფ. 16, 21, 55

მაჩაბელი, დ. 40

მაჩაბელი, ი. 38

მახარაძე, მ. 82

მეუნარგია, ი. 83

მიულერი, ა. 17

მონტინარი, მ. 29

მუზაშვილი, ნ. 12

ნაპოლეონი 30, 64, 91

ნატროშვილი, გ. 57

ნიკოლაძე, ნანა 79, 80

ნიკოლაძე, ნიკო 79, 80

ნიკოლოზ პირველი 59

ნიცშე, ფრ. 28, 51, 52, 85

ნოვალისი 18, 19, 21, 31, 55, 62, 66, 93, 94

ნუცუბიძე, შ. 82

ორბელიანი, ალ. 40, 41

ორბელიანი გრ. 4, 9, 13, 36, 40, 41,
44, 45, 60, 63-66, 70-76, 83, 104

ორბელიანი, ვ. 40, 42

ორბელიანი, ი. 65

ორბელიანი, პ. 39

პასტერნაკი, ბ. 11

პლატონი 69

პლუტარქე 18

პოპიაშვილი, ა. 66

პროკლე 24

პუშკინი, ა. 75, 95

ჟერიკო, თ. 16

რაზმაძე, ს. 40, 41

რევიშვილი, შ. 71

რიუდიგერი, პ. 30

რუნგე, ფ. ო. 16

რუსო, ჟ.-ჟ. 57, 59

სირაძე, რ. 14

სკოტი, უ. 70

სტალი, ჟ. დე 15

სულხან-საბა ორბელიანი 39

ტაციტუსი 18

ტიკი, ლ. 21, 66, 100

ტიტოვი, ვ. პ. 100

ტლაშაძე, დ. 39

ფიხტე, ი. გ. 12, 22, 23, 69, 87

ფრიდრიხ ფონ ჰარდენბერგი, იხ. ნოვალისი

ფურცელაძე, დ. 38

ყიფიანი, დ. 41

შელინგი, ფ. ვ. ი. 12, 16-19, 21, 23,
63, 66, 68, 69, 76, 83, 84

შექსპირი 95

შილერი, ფრ. 24

შლაიერმახერი, ფრ. 16, 17, 21, 62

შლეგელი, ა. ვ. 15, 17, 19-21, 27, 29,
34, 63, 66, 70, 84

შლეგელი, ფრ. 4, 13, 15-18, 21, 24,
27, 29, 36, 62-64, 66-69, 73, 74, 76, 84

შმიტი, კ. 30

შოთა რუსთაველი 95

შოპენი, ფ. 16

შოპენჰაუერი, ა. 85

შუბერტი, ფ. 16

შუმანი, რ. 16

ცაგარელი, ალ. 47

ცშოკე, პ. 70

ჭავჭავაძე, ალ. 4, 9, 13, 40, 41,
44-62, 83, 104

ჭავჭავაძე, ე. 72

ჭავჭავაძე, ი. 47, 48, 79

ჭუმბურიძე, ჯ. 65

ხიდაშელი, შ. 82

ჰაინე, ჰ. 20, 31, 32

ჰეგელი, გ. ვ. ფ. 18, 23, 24, 60, 69, 89

ჰერდერი, ი. გ. 45

ჰომეროსი 18, 32

ჰორაციუსი 18

ჰოფმანი, ე. 31

CONTENTS

From the editor	4
From the author.....	8
Introduction	9
Chapter 1: German Romanticism	15
Chapter 2: Social and cultural environment in Georgia of the 18th and 19th centuries	35
Chapter 3: Philosophic ideas of Georgian romanticists	45
a) Alexander Chavchavadze	46
b) Grigol Orbeliani	63
c) Nikoloz Baratashvili	78
Conclusion	104
Bibliography	107
Index of Names	116
German Romanticism and Georgian Romanticists	125

**GERMAN ROMANTICISM AND GEORGIAN
ROMANTICISTS**

The research presents an analysis of the Georgian Romanticism, sources of its formation and its philosophic grounds.

Special attention is paid to the analysis of philosophic-aesthetic views of German Romanticist theorists (F. Schlegel, Novalis, W. Wackenroder), since Georgian Romanticists were aware of and influenced by the views of German Romanticists. In particular, Grigol Orbeliani was familiar with the writings of Friedrich Schlegel and with his book "The History of Old and New Literature" (1812), and Nikoloz Baratashvili was very seriously influenced by the first Georgian Kantian philosopher – Solomon Dodashvili (1805-1836).

In this book the German romanticism is considered to be one of the theoretical sources of the Georgian romanticism. After discussing the German theory of romanticism, the author analyzes views of the Georgian romanticists – Alexander Chavchavadze (1786-1847), Grigol Orbeliani (1805-1883) and Nikoloz Baratashvili (1817-1845). She also offers an analysis of their romantic poetry.

The motives which shaped the specific character to the German romanticism, have been deeply echoed by Georgian romanticists.

In their writings, Alexandre Chavchavadze and Grigol

Orbeliani are approving romanticism not only as a trend in literature but also as a “cultural program”.

The Georgian romanticism was not merely local phenomenon, isolated from European thinking.

The author of the book:

Prof. Lali Zakaradze was born in 1971 in Batumi (Georgia). She has graduated Ivane Javakhishvili State University Tbilisi) the faculty of philosophy. In 1997 she was awarded her PHD in philosophy, for the thesis "The idea of kind in Georgian Neo-Platonism". In 1996-2006 she worked as a senior research fellow at Savle Tsereteli Institute of Philosophy. Since 2006, she has been working at Shota Rustaveli State University (Batumi) as a professor and the head of the department of philosophy. She has published articles in the Georgian, Russian and German languages. The interests of her research include: Medieval Philosophy, History of Georgian Philosophy, Philosophy of Culture.